

HOCA SA'DEDDÎN EFENDİ'NİN MENSUR HİLYESİ: *HİLYE-İ CELİYYE VE ŞEMÂ'İL-İ 'ALİYYE* HOCA SA'DEDDÎN EFENDİ'S HILYE IN THE FORM OF PROSE: *HILYE-I CELIYYE VE ŞEMÂ'IL-I 'ALIYYE*

Doç. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ
Cumhuriyet Üniversitesi
merdogan@cumhuriyet.edu.tr

Özet

Bugüne kadar üzerinde fazla çalışma yapılmamış ve manzum hilyeler ile levha hilyeler kadar dikkat çekmemiş olmakla birlikte edebiyatımızda çok sayıda mensur hilye yazılmıştır. Bunlardan biri de yazıldığı yüzyılı göz önünde bulundurarak mensur hilyelerin ilk örneklerinden olduğunu düşündüğümüz Şeyhülislam Hoca Sa'deddîn Efendi'nin *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* adlı eseridir. Elinizdeki çalışmada önce mensur hilyeler ve bu hilyelerin nüshaları hakkında bilgi verilerek söz konusu eser; yazılış tarihi, nüshaları, şekil ve muhteva özellikleri gibi çeşitli açılardan incelenmiştir. *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* ile Hoca Sa'deddîn Efendi'nin küçük oğlu Mehmed Es'ad Efendi'nin *Gülistân-ı Şemâ'il* adlı manzum Hz. Peygamber hilyesi arasındaki dikkat çekici bazı benzerliklere değinilmiş ve çalışmanın sonuna hilyenin transkripsiyonlu metni eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hilye, mensur, Şeyhülislam Hoca Sa'deddîn, Mehmed Es'ad Efendi, 16. yüzyıl.

Abstract

Many hilies were written in our literature in the form of prose, although we haven't studied them much until today, and they haven't taken our attention as much as hilies in the form of poem and plate. One of them is Şeyhülislam Hoca Sa'deddîn Efendi's

work called “Hilye-i Celiyye ve Şemâ’il-i ‘Aliyye”, which we think was one of the earliest examples of hilyes in prose in terms of the century it was written. In this study, firstly information about hilyes in prose and their copies was provided. The aforementioned work was examined with respect to several aspects such as its date of writing, copies, shape and content properties. Some remarkable similarities between “Hilye-i Celiyye ve Şemâ’il-i ‘Aliyye” and a poetic hilye called “Gülistân-ı Şemâ’il” that belongs to Mehmed Es’ad Efendi, who was Hoca Sa’deddîn Efendi’s younger son, was mentioned, and the transcription of hilye was included at the end of the study.

Keywords: Hilye, prose, Şeyhülislam Hoca Sa’deddîn, Mehmed Es’ad Efendi, 16th century.

Giriş

Türk edebiyatında ilk izlerine 15. yüzyıldan itibaren rastlanmaya başlanan hilye, zaman içerisinde büyük gelişme göstermiş ve varlığını 21. yüzyılın başlarına kadar sürdürmüş Türk edebiyatına özgü bir türdür.

20

Hz. Muhammed’in fiziksel görünüşünü, güzel ahlakını, karakterini, güzel vasıf ve sıfatlarını, kıyafetini anlatan aynı zamanda diğer peygamberlerin, dört halifenin, aşere-i mübeşşereden diğer sahabelerin, Hz. Hasan ve Hüseyin ile bazı tarikat kurucularının öncelikle fiziksel yapıları olmak üzere onlarla ilgili diğer bazı hususları da konu edinen eserlerin genel adıdır (Erdoğan, 2013: 19).

şeklinde tanımlanan hilyeler genellikle mesnevi nazım şekliyle manzum olarak yazılmıştır. Bununla birlikte çok sayıda mensur örnekleri de vardır. Aynı zamanda hilyelerin çok az da olsa mensur-manzum olarak kaleme alındığı ve levha şeklinde de hazırlandığı bilinmektedir.

Başta Hz. Peygamber’e duyulan eşi görülmemiş büyük sevgi, onun hilyesini okuyanın ve ezberleyenlerin bu dünyada ve ahirette büyük mükafatlara erişeceği, onu rüyasında göreceği ve birçok felaketten korunacağına dair oluşan inançlar bu türün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Hz. Peygamber’in şefaatine vasıl olma isteği, iyi eser bırakarak gelecek nesiller tarafından anılma arzusu, kimliği belirli ya da belirsiz bir kimsenin hilye yazılması yönündeki isteği, Hz. Peygamber’in resminin yapılmasına İslam inancının izin vermemesi de bu türün yaygınlaşmasında rol oynayan etkenlerdir (Erdoğan, 2013: 43).

Ayrıca hilye sahasında Hâkânî'nin gösterdiği başarı, daha sonraki hilye yazarları için ilham verici olmuş, hilye kaleme alan hemen herkes eserinde onun adını anmadan geçememiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi hilyeler, manzum ve mensur şekilde yazılabildiği gibi bu türün levha şeklinde hazırlananları da vardır. Bugüne kadar bilinen bütün manzum hilyeler üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Levha hilyelerle ilgili olarak da zaman zaman sergilerin düzenlendiğini biliyoruz. Yani manzum hilyeler ile levha hilyeler edebî yönü ve sanat değeri yüksek eserler olarak daha ön plana çıkarken mensur hilyeler bu eserlerin biraz gölgesinde kalmıştır. Oysa Türk edebiyatında çok sayıda mensur hilye de kaleme alınmıştır. Bunlar üzerine yapılacak çalışmalarla hilye türüne katkı sağlanacağını ve türle ilgili tamamlayıcı bilgilere ulaşılabileceğini düşünüyoruz. Bu düşünceden hareketle aşağıda bu mensur hilyelerin bir listesini oluşturmaya çalıştık.

Mensur hilyelerin müelliflerini ve adlarını, müellif adına göre alfabetik olarak aşağıda veriyoruz.¹

Mensur Hz. Peygamber Hilyeleri: 1. Abdülahad Nûrî, *Hilye-i Şerîfe-i Nebeviyye*; 2. Abdülmecîd Sivasî, *Şerh-i Hilye-i Resûl-i Ekrem*; 3. Ahmed b. Receb El-İstanbulî, *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerh-i Hilyeti'l-Muhtâr*; 4. Ahmed Şemsî Halvetî, *Hilye-i Şerîfe*; 5. Akkirmânî Muhammed B. Mustafa (öl. 1174/1760-1761), *Hilye-i Sa'âdet*; 6. Ali Molla, *Hilye-i Şerîf-i Resûlullâh*; 7. Debrelî Vildân Fâik, *Risâle Fî-Şerhil'l-Hilyeti'n-Nebeviyye*; 8. Erzurumî Mehmed Hanefî Efendi, *Hilye-i Şerîfe*; 9. Eyüp Sabri b. Cemîl, *Mûlahhas Şemâ'il-i Hz. Muhammed*, Üsküp 1325; 10. Halîl b. Ali El-Kırımî, *Hilye-i Nebevî*²; 11. Hilmi Efendi, *Hilye-i Muhammed*; 12. Hulûsî Ârif Eskişehirî, *Şerh-i Hilye-i Nebevî*; 13. Kâdi Şâmî, *Şerh-i Hilyetü's-Şerîfe*; 14. Mantıkî Mustafa Efendi (öl. 1244/1828), *Mufasssal Hilye-i Şerîfe*; 15. Mehmet Ergüneş, *Hilye-i Şerîf-i Muhammediye*; 16. Nazmi Türe, *Hilye-i Şerîfe ve Şemâ'il-i Muhammediyye Hazret-i Muhammed Aleyhisselamın Vâsf-ı Şerîfeleri ve Şemâ'il-i*

¹ Mensur hilyelerin kütüphane kayıt bilgileri için bk. Erdoğan, 2013: 65-68.

² Bu hilyenin Latin harfli metni bir inceleme ile birlikte yayımlanmıştır. bk. Gözütok Tamdoğan, 2016: 389-413.

Mübârekeleri; 17. Sa'dî Çelebi, *Tercüme-i Hilye-i Şerîf*; 18. Şeyh Emir Tarikatçı, *Hilyetü'n-Nebî*; 19. Şeyhü'l-İslam Hoca Sa'deddîn Efendi, *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye*; 20. Vahdî İbrahim b. Mustafa, *Terceme-i Hilye-i Şerîf*; 21. Vecdî Ahmed, *Hilye-i Nebî*; 22. Müellifi Bilinmeyenler.

Mensur Dört Halife Hilyeleri, Peygamberler Hilyesi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Hilyeleri: 1. Dursunzâde Abdülbâkî/Abdülvahab Dursun, *Hilyetü'l-Enbiyâ ve Hilye-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn*; 2. Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi, *Hilye-i Nebeviyye ve Hulefâ-i Erbâ'a*; 3. Müellifi Bilinmeyenler.

Osmanlı Padişahlarının Hilyeleri: Hilye denilince akla ilk gelen isim Hz. Peygamber'dir. Bunun yanı sıra diğer peygamberler, dört halife, Hz. Hasan ile Hüseyin, bazı din ve tarikat büyükleri için de hilyeler yazılmıştır. Konuyla ilgili hiçbir kaynakta Osmanlı padişahlarının hilyelerinden bahsedilmemektedir. Oysaki müstakil olmasa bile bazı eserlerin içinde Osmanlı padişahlarının mensur hilyeleri yer alır. Örnek olması açısından aşağıda iki eserden bahsedip bu eserlerde yer alan hilye örneklerini vermek istiyoruz. Gelibolulu Ali'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında özellikle hilye kelimesinin kullanılması dikkat çekici görünmektedir.

1. Lokmân bin Hüseyin El-Urmevî, Kıyâfetü'l-İnsâniyye Fî Şemâ'ili'l-Osmâniyye: Adından da anlaşılacağı üzere eserin ilk yarısı kıyâfet-nâmeye ayrılmıştır. İkinci yarısında ise şemail başlığı altında ilk 12 Osmanlı padişahının hilyesi verilmiştir. Orhan Gazi'nin hilyesinin anlatıldığı bölümü aşağıda veriyoruz.

Orhan Gazi: Ve çehre-i nûrânîleri beyâza mâ'il olup kırmızı uzuntırak gird ve mehîb ve binâgûşunda bir dâne hâl-i dil-firîb olup âlem ol cevher-i ferdin kemîne bendesi ve şâh-ı Hind gulâm-ı efgendesî sayılırdı. Ve kaşları hilâl gibi çatma olup kassâm-ı bahr-ı cûd keffe-i kefi ve mübârek kulakları dürr-i nasîhat sade fi olmagla koyun ala gözlü ve koç burunlu ve tatlı sözlü, sînesi yassı ve alnı açık, gerden ve kâmet-i latîfleri bülend ve cism-i cesîmi kuvvetli ve ercümend ve üzengiliği uzun, gürbüz ve pençesi arslana benzer, yaraşık sakallı ve keşide bahâdırâne bıyıklı, gayûr, kakhâr ve sabûr ve kîne-güzâr hudâvendigâr-ı kâm-kâr ve şehriyâr-ı nâm-

dâr idi ki misli ahdinde bulunmayıp hulku hilkî ve latîf, tab'ı tabî'î olmağa vecâheti hadden efzûn ve bi'l-cümle matbû' u mevzûn idi (Lokman bin Hüseyin El-Urmevî: 24a).

2. Gelibolulu Âli, Künhü'l-Ahbâr: Gelibolulu Âli'nin en önemli eserlerinden biri olan *Künhü'l-Ahbâr*'da hayatı anlatılan Osmanlı padişahlarının hilyeleri, eşkâl-i şerîfleri ya da hilyeleri başlığı altında verilmiştir. Sultan Orhan'ın hilyesinin anlatıldığı bölümü aşağıda veriyoruz:

Hilyeleri: Nûrânî-şekl, min-vechin beyâza mâ'il, surh-rû, uzun boylu, sultân-ı sibâ' gibi mehîb ve gazâ vü cihâd demlerinde bî-havf u nehîb, mübârek gûşı yanında bir hâl-i siyâh-ı dil-firîb, elâ gözlü, çatık kaşlı, koç burunlu, tatlu dillü, neberd ü heycâda alnı açık, kerem ve 'atâda eli açık, sînesi vesî', derisine dolu, kuvveti çok, mu'tedilü'l-lihye, matbû'u'l-hilye, gayûr ve merd-i kakhâr bir pâdişâh-ı düşmân-sûz u kîne-güzâr idi (Uğur vd., 1997: 68).

Yukarıda görüldüğü gibi mensur hilyelerin büyük bir çoğunluğu Hz. Peygamber için yazılmıştır. Diğer peygamberler ve dört halife için yazılan meşhur birkaç hilyenin dışında müellifi belli olmayan Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin hilyeleri de bulunmaktadır. Bazı eserlerin içinde yer alan ve hilye başlığı ile verilen Osmanlı padişahlarının fiziksel özellikleri, hilye yazma geleneğinin Türk edebiyatındaki gelişimini ve yayılma sahasını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu çalışmada yukarıda sıralanan mensur hilyelerden Hoca Sa'deddîn Efendi'nin *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* adlı mensur Hz. Peygamber hilyesi çeşitli açılardan incelenecektir.

Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye

A. Eserin Adı

Eserin adı konuyla ilgili hemen bütün kaynaklarda *Hilye-i Celîle ve Şemâ'il-i 'Aliyye* adıyla geçmektedir. Ancak Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Böl. No: 1715/2 ile Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi No: 495/5'te kayıtlı nüshalarda eserin başlığı *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* şeklindedir. Zaten celiyye ve 'aliyye kelimelerinin bir arada kullanımı seci açısından daha

uygun görünmektedir. Bu sebeple eserin adının *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* olarak kullanılması gerektiğini düşünüyoruz.

B. Eserin Yazılış Tarihi

Eserin sonunda yer alan *Temmeti'r-risâletü's-şerîfetü'n-nefîsetü'l-mevsûmetü bi's-şemâ'ili fi-evâ'ili şehri'l-mevlûdi "fi-şâmini'l-aḥâdi ve'l-aşarâti min tâsi'i'l-mi'âti 'an-hicretin* şeklindeki kayıttan *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye*'nin 988/1580-81 yılının rebiü'l-evvel ayının ilk günlerinde tamamlandığını anlıyoruz. Bu kayıt sadece Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Böl. 4423 numaralı nüshada bulunmaktadır.

C. Eserin Nüshaları

Eserin ulaşabildiğimiz beş nüshası bulunmaktadır. Ancak Abdurrahman Daş, *Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri* adlı makalesinde eserin üç nüshasının olduğunu söylemekte ve Şehid Ali Paşa nr. 277/1'de *Risâle fi'l-hilyeti'l-Muhammediyye* adıyla kayıtlı bir nüshadan bahsetmektedir (2003: 203). Bu eser, kütüphane kayıtlarında *Risâletü'n-Nikât* adıyla kayıtlı olup Şeyhülislam Hoca Sa'deddîn Efendi'nin hilyesiyle ilgili görünmemektedir. Yine aynı şekilde bazı kaynaklarda Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Böl. No: 1715/3, v. 62a-119a'da Hoca Sa'deddîn Efendi'nin hilyesinin *Şerhu Hilye ve Şemâ'il-i Nebevî* adıyla kayıtlı olduğu bildirilmektedir. Ancak eserin baştan birkaç varacağı Hoca Sa'deddîn Efendi'ye ait olup eserin geri kalan kısmı ağırlıklı olarak Hâkânî'nin hilyesinden bölümlerin alınmasıyla oluşturulmuştur. Hâkânî'ye ait beyitlerin başında mensur bölümler bulunmaktadır. Adının Abdullah olduğunu tahmin ettiğimiz mensur bölümlerin yazarı, bunu Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak amacıyla yaptığını bildirmektedir. Bu nüshanın ilk birkaç sayfası ancak *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye*'nin çok eksik bir nüshası olarak kabul edilebilir.

Yukarıda adı geçen iki nüshayı bir kenara bırakırsak kütüphanelerde değişik adlarla kaydedilen eserin tespit edebildiğimiz nüshalarını şu şekilde sıralayabiliriz.

1. S1: *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Böl. No: 1715/2, v. 33b-61b.

2. S2: *Hilye-i Şerîfe*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Böl. No: 4423, 21 varak.

3. S3: *Tercüme-i Şemâ'il-i Şerîf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Böl. No: 5427/1, 10 varak.

4. R: *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye*, Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi No: 495/5, v. 66b-81b.

5. M: *eş-Şemâ'ilü'n-Nebevîye ve'l-Hasâ'ilü'l-Mustafâviye*, Millî Kütüphane 06 Hk 2393/1.

Eserin Latin harfli metni oluşturulurken S1, S2, R ve M nüshaları kullanılmış, S3 nüshası ise yazısı çok kötü olduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

D. Eserin Şekil Özellikleri

Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye, içerisinde en uzununu yedi beyitlik sekiz manzum parçanın yer aldığı mensur bir eserdir. Bunlardan Türkçe olanlar hilye özelliği taşımaktadır. Türkçe olan 3. manzum parçada Hz. Peygamber'i rüyada görmenin önemine ve özelliklerine değinilmiş, yine bir beyitlik Türkçe 6. manzum parçada Hz. Peygamber'in yüzünden ve yüzünün kokusundan bahsedilmiştir. Arapça ya da Farsça olan diğer manzumeler daha çok övgü niteliğindedir. *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye*'yi sadece mensur bir hilye olarak değerlendirmemizin nedeni hem manzum parçaların eser içerisinde çok fazla yer tutmaması hem de bu manzum parçaların esas konu ile doğrudan ilgili olmamasıdır.

Eser içerisinde yer alan manzumelerin özellikleri şöyledir:

1. Manzum Parça: Farsça, dördlük.
2. Manzum Parça: Farsça, 5 beyit.
3. Manzum Parça: Türkçe, 7 beyit.
4. Manzum Parça: Farsça rubai.
5. Manzum Parça: Arapça, dördlük.
6. Manzum Parça: Türkçe, 1 beyit.
7. Manzum Parça: Farsça, 5 beyit. Sa'dî'ye ait.

8. Manzum Parça: Farsça, dörtlük.

E. Eserin Muhtevası

Eser, Hz. Peygamber'e övgü ile başlayıp sebep-i telif ile devam eder. Sebeb-i telif bölümünde Hz. Peygamber, "Beni rüyada gören kimse, gerçekten beni görmüştür. Zira şeytan benim kılığımı giremez." şeklindeki sözüne dayanılarak onun hilyesini bilmenin gerekliliği ifade edilir. Ayrıca Sultan Murad'ın³ isteği ve Hz. Peygamber'in şefaatine nail olma dileği de eserin yazılış sebepleri arasında yer alır.

Medhiye ve sebep-i teliften sonra Hz. Peygamber'in fiziksel özellikleri verilir. Buna göre Hz. Peygamber'in fiziksel özellikleri şu şekildedir:

Boyu: Ne çok uzun ne de kısa idi. Orta boyludan uzundu. İki uzun boylu arasında yürüdüğünde ikisinden de uzun görünürdü. Yalnız yürüdüğünde orta boylu görünürdü. Oturduğunda omuzları orada bulunan diğer insanların omuzlarından yüksek idi.

Yüzünün Rengi: Yüzü ne süt gibi beyazdı ne de çok esmerdi. Buğday tenliden biraz daha açık beyaza meyilliydi. Beyazında biraz kırmızılık vardı.

Saçları: Saçları ne kıvrıkcıktı ne de çok düzdü. İkisinin arasında idi. Saçında ve sakalında yirmi beyaz kıl yoktu. Allah, onu yaşlılığın ayıplarından korumuştur. Siyah olan saçları sıkı ve kulak memesi hizasındaydı. Bir rivayete göre de omuzlarına ve kürek kemiklerine kadar uzundu.

Başı: Mübarek başları büyüktü, ölçülü ve güzeldi. Başın iri olması anlayış gücüne delalettir. Mübarek saçlarını kulakları hizasında toplarlardı. Topladıklarında kulak memesini geçmezdi. Bazen saçlarını örülmüş dört bölük hâlinde bırakırlardı.

Alnı ve Kaşları: Açık alınlı idi. Kaşları uzun, ince, kavisli ve düzgündü. Birbirine yakın olan kaşlarının arasında bir damar vardı ve gazap anında bu damar ortaya çıkardı.

³ Hoca Sa'deddîn Efendi'nin yaşadığı dönem (1537-1599) ve eserin yazılış tarihi (1580-81) göz önünde bulundurulduğunda eserde bahsedilen Sultân Murâd'ın III. Murâd (saltanat yılları: 1574-1595) olduğu anlaşılmaktadır.

Burnu: Uzun ve inceydi. Üzerinde yükselen nurdan dolayı ortası biraz yüksek görünürdü.

Sakalı: Sık olan sakalı ne uzundu ne de kısa. Sinesini doldururdu.

Yanakları ve Yüzü: Mübarek yanakları yumru ve çukur değildi. Ne çok etliydi ne de çok fazla yuvarlaktı. Yüzü ay gibi parlardı.

Ağzı: Ağzı genişti. Araplar arasında geniş ağız makbuldür. Küçük ağız beğenilmez ve kuvvetin azlığına delalet eder. Hz. Peygamber, güzel konuşma gücüne ve becerisine sahipti.

Dişleri: Mübarek dişleri inci gibiydi. İki ön dişi seyrekli. Konuştuklarında dişlerinin arasından sanki nur çıkardı.

Gözleri ve Kirpikleri: Mübarek gözleri siyah ve iriydi. Gözlerinin beyazında bir miktar kırmızılık vardı. Kirpikleri sık ve uzundu.

Boynu: Güzel boyunları sanki fil dişinden ya da gümüşten yapılmış gibi hoş görünürdü. Gümüş gibi saf ve temizdi.

Bedeni: Bedeni güçlüydü. Cüssesi kahramanlığını ve kuvvetini yansıtırı. Yetmiş adam kuvvetinde olması onun açık mucizelerindedir.

Göğsü: Geniş göğüslü idi.

Sırtı ve Karnı: Göğsü ve karnı aynı hizadaydı. Göğsü ve sırtı düzdü. Sırtı düz ve güçlüydü.

Omuzları: Omuzlarının arası açıktı yani geniş omuzluydu. Yassı yağırlydı.

Kemik Başları: Kemik başları iriydi. Bu da kuvvet ve kahramanlık alametidir.

Teni ve Bedenindeki Kılıları: Mübarek bedenleri saf gümüş gibiydi. Bütün bedeni kıllı değildi. Göğsünden göbeğine kadar kıldan ince bir çizgi vardı. Mübarek kolları, omuzları ve göğsünün yukarı taraflarında kıl bulunurdu. Koltuk altlarında kıl yoktu.

Kolları: Mübarek kolları uzundu.

Avuçları ve Ayak Altları: Avuçları genişti. Cömertti. Ellerinin ve ayaklarının parmakları düzgün ve kalındı.

Ayakları: Ayaklarının altı yerden yüksekçe idi. Yani düztaban değildi. Mübarek ökçelerinin eti azdı.

Adımları: Ayaklarını yerden kaldırarak yürürlerdi. Kibirli insanlar gibi ayaklarını sürüyerek yürümezlerdi. Yürürken salınmaz, adımlarını yere sertçe vurmazlardı. Ağırbaşlı, yumuşak adımlar atar ve tevazu içinde yürürlerdi.

Bakışları: Bir yere bakacakları zaman bütün bedenleri ile dönüp bakarlardı. Çünkü boynu bükerek bakmak hafif insanların işidir. Bütün bedenle dönmek ulu, ağırbaşlı insanlara yakışır. Göz kapaklarını kaldırıp bakmazlardı. Haya ve edeplerinden dolayı yere bakışları semaya bakışlarından fazla idi.

Ashabının Ardından Yürümesi: Ashabının ardından yürürlerdi ve karşılaştıklarına selam verirlerdi.

Göğsünün Yarılması: Göğsü dört kere yarılmıştır. Biri süt annesinin yanındayken biri on yaşında biri Hira dağında mağarada diğeri ise miraçta olmuştur. Birinde Cebrail aleyhisselam göğsünü yarıp göğsünden bir uyuşuk kan çıkarmış ve altın leğen içinde zemzem suyu ile yıkamıştır. Birinde iki melek kar, buz ve soğuk su getirip Hz. Peygamber'i arkası üzerine yatırıp mübarek karınlarını yarmışlar ve altın leğen ile su getirip kalbini yıkamışlar. Sonra biri göğsünü, sonra kalbini yarmış, içinden hasedi çıkarıp atmış ve içine beyaz fil dişi suretinde nurani bir nesne koymuştur. Ona kalbin yumuşak, lisanın sadık ve nefsin rahat ve insanların en anlayışlısın, derler.

Konuşması: Fesahat ile konuşurlardı. İnsanların en güzel konuşanı idi. Sözleri tatlı, hoş edalı, gönül alıcı idi.

Heybeti ve Görünüşü: Ansızın görenler onun heybetinden çekinirdi. Ancak bir arada bulunup tanışıp kaynaşınca ona karşı muhabbet duyarlardı. Onu vafedenler ne önce ne de sonra ondan daha güzelini görmedim, demişlerdir. Câbir b. Semüre, mehtaplı bir gecede Hz. Peygamber'i kırmızı elbise içinde gördüğünü, bir aya bir ona baktığını neticede Hz. Peygamber'in cemalinin

parlayan aydan daha güzel olduğunu ve parlak göründüğünü söylemiştir.

Peygamberlik Mührü: Mührün sureti yani görünüşü, rengi, yeri, üzerinde yazı olup olmadığı ve mührün vuruluş zamanı hakkında bazı rivayetler vardır. Buna göre, Güvercin yumurtası kadar bir et olup bedeninin yüzeyinden biraz yüksekte, kızıla meyilli hoş bir şişlikti. Üzerinde siğil şeklinde siyah benler vardı. Bedeninin rengine nispetle kırmızıya meyilliydi. Kılların renginden dolayı siyahımsı ya da yeşilimsi olduğu da söylenir. Kürek kemiklerinin sağında, solunda ya da arasında olması hususunda da rivayetler vardır. Geçerli olan rivayet, sol kürek kemiğinin yukarısında yani kalbinin hizasında olmasıdır. Peygamberlik mührü üzerinde bir yazı olup olmadığı hususunda da sıhate ermemiş rivayetler bulunmaktadır. Mührün doğuştan mı yoksa sonradan mı var olduğu da rivayetler vardır. Birinci rivayete göre Hz. Peygamber Mekke'de iken iki melek gelmiş. Biri diğerine "Karnını yar." demiş. O da yarararak Hz. Peygamber'in kalbini çıkarmış, göğsünü ve kalbini yıkamıştır. Daha sonra karnını dikmiş ve kürek kemikleri arasına mühür vurmuştur. Bir diğer rivayete göre doğum anında bir melek beyaz bir kese getirip içinden bir mühür çıkarmış ve mübarek kürek kemikleri arasına o mührü vurmuştur.

Hz. Peygamber'in Mucizeleri: Siyer sahipleri, Hz. Peygamber'in tepeden tırnağa kadar bütün mübarek uzuvlarının mucizeyle dolu olduğunu söylemişlerdir.

Saçlarıyla İlgili Mucizeler: Hâlid bin Velid'in bir takkesi vardı. Bütün muharebelerde o takkeyi giyerdi. Birgün Şam askeri ile muharebe etti. O takkeyi bulamayınca çok hüznüldü. Sonra bulunca da çok sevindi. Sebebini sorunca şöyle cevap verdi: "O takkenin içinde fahr-i âlemin saçından birkaç kıl vardı. Saçlarını tıraş edip ashabına dağıttıklarında bana da birkaç tel hediye etmişlerdi. Ben de takkenin içinde saklayıp onları baş tacı edindim. Bu külâh başımda olduğu sürece her savaşta zafer muhakkaktı."

Yüzüyle İlgili Mucizeler: Selmân-ı Fârisî rivayet etmiştir: Birgün Hz. Peygamber beni kolumdan tuttu ve beraber yola

koyulduk. Hz. Âişe'nin yanına gittik. Hz. Âişe gülümsedi ve Hz. Aleyhisselam sebebini sorduğunda dedi ki: "Yâ resulallah örtünüzü dikmek için iğnem yoktu, ödünç aldım. İğne elimden düştü. Ev karanlık olduğu için iğneyi bulamadım. Şimdi geldiniz, alnınız evi öyle aydınlattı ki o parlaklık ile kaybolan iğnemi buldum.

Birgün cemaat Enes bin Mâlik'in ziyaretine gittiler. Önlerine bir mendil içinde yemek geldi. Hz. Enes cariyelerine buyurdu, ateş yaktılar ve o mendili ateşe bıraktılar. Bir süre sonra mendili ateşten süt gibi beyaz çıkardı, bir ipliği bile yanmamıştı. Misafirler şaşırıp hikmetini sorduklarında Hz. Enes, şu cevabı verdi: "Hz. Peygamber bazen bu mendil ile yüzlerini silerlerdi. Ne zaman kirlense kirini bu yol ile giderirlerdi."

Gözleriyle İlgili Mucizeler: Hz. Âişe şöyle rivayet etmiştir: "Hiç şüphesiz ki ben, ışıktaki gördüğüm gibi karanlıkta da görürüm ve muhakkak ki ben, önden gördüğüm gibi arka tarafımdan da görüyorum."

30

Kulaklarıyla İlgili Mucizeler: Hz. Peygamber uyanırken nasıl iştirtilerse uyurken de öyle iştirtilerdi. Hz. Peygamber, Bedr gazasında Hz. Abbâs'dan yüz ukiyye altın talep etti. Hz. Abbâs kendisinde o kadar altın bulunmadığını söyleyince Hz. Peygamber, "Sen, Ümm-i Fazl'a altın emanet ettin. Eğer savaştan selametle gelirim alırım, eğer ölürsem bu malı evladıma verirsin, dedin." deyince Hz. Abbâs, Hz. Peygamber'e bunu nasıl işittiğini sorar. Hz. Peygamber ise, "Cebrail haber verdi." diye yanıtlar. Aynı zamanda cansız nesnelere kelimeleri de duyarlardı. Taş ve çamurun "es-selâmu 'aleyke yâ resûlallâh" dediğini işitirdi.

Elleriyle İlgili Mucizeler: Mübarek elleri her neye dokunsa hayır ve bereket ortaya çıkardı. Huneyn Savaş'ında bir avuç toprağı kafirlerin yüzüne saçmış ve toprak cümlesinin gözüne isabet etmiştir. Elindeki taş parçası lâ ilâhe illallâh sözünü tekrar ederdi. Ümm-i Ma'bed'in koyununu sağdığına çok miktarda süt çıkarmışlar, ellerini dokundurmasıyla yemekler bereketlenmiş ve birçok kişi bu yemekle doymuştur. Parmaklarından su akıtmıştır. Katâde bin Milhân'ın yüzüne mübarek ellerini sürdüklerinde Milhân'ın yüzü nurla dolmuş, ay gibi parlamıştır.

Sırtıyla İlgili Mucizeler: Hz. Peygamber'in sırtındaki mühür açık bir mucizedir.

Ayaklarıyla İlgili Mucizeler: Câbir'in (radiyallahu anh) oturduğu yerde suyu acı bir kuyu vardır. Hz. Peygamber'e bu durumdan şikayetçi olur. Hz. Peygamber bir leğende ayaklarını yıkarlar ve Câbir (radiyallahu anh), o suyu kuyuya döker ve kuyunun acı suyu tatlılaşır.

Câbir'in (radiyallahu anh) borcu vardır. Ancak hurma bahçesinin geliri borcunu karşılamaya yetmez. Durumu Hz. Peygamber'e bildirir. Hz. Peygamber'in hurma bahçesine gider ve Câbir'in alacaklılarını çağırır ve elde edilen mahsulden bütün borçlar ödenir.

Ağzı ve Ağız Suyuyla İlgili Mucizeler: Enes bin Mâlik, evlerinde suyu acı bir kuyu olduğunu, Hz. Peygamber'in ağzının suyu ile o kuyunun suyunu tatlandırıldığını öyle ki Medine'de öyle tatlı bir kuyunun olmadığını söylemiştir. Uhud savaşında boğazına ok değan Gülsûm bin Husayn'ın boğazı, kaynar kazanda eli yanan Muhammed bin Tayy'ın eli, bir adamın kopan eli, mağarada ayağını yılan sokan Hz. Ebubekir'in ayağı, Hayber savaşında Hz. Ali'nin göz ağrısı Hz. Peygamber'in ağızları suyu ile şifa bulmuştur.

Dişleriyle İlgili Mucizeler: Konuştuklarında dişlerinin arasından nur ortaya çıkardı ve bulunduğu yer aydınlanırdı. Hz. Peygamber bir gece Hz. Aişe'nin yanına gider. Mum ve چراغ olmadığı için etraf karanlıktır. Hz. Peygamber'in tebessüm etmesiyle etraf öyle aydınlanır ki o ışıkla bazı kadınlar koyun yünü eğirir bazıları de elbise diker. Uyku vakti gelinceye kadar o ışık devam eder.

Diliyle İlgili Mucizeler: Hz. Hasan ve Hüseyin susuzluktan şikâyet ettiklerinde Hz. Peygamber zülal menbası o mübarek dillerini onların ağızlarına verirlerdi. Susuzlukları geçer suya kanarlardı.

Hz. Peygamber, Selman'ı sahibi Yahûdî'den satın almak için üç yüz hurma ağacı diker. Hurma ağaçları meyve verince kırk ukiye altın karşılığında onu kurtaracaktır. Bütün ağaçlar o yıl meyve verir. Yalnız Hz. Ömer'in diktiği bir ağaç meyve vermemiştir. Hz.

Peygamber ağacı yerinden çıkarıp tekrar diker ve o ağaç da o yıl meyve vermeye başlar. Elde edilen ganimetten kuş yumurtası kadar altın getirirler. Hz. Peygamber mübarek dillerini etrafında dolandırıp altını tartar. Altın tam kırk ukiye çeker. Böylece Selmân-ı Fârisî o altın ile Yahudî'nin kölesi olmaktan kurtulur.

F. Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye ile Mehmed Es'ad Efendi'nin Gülistân-ı Şemâ'il'i Arasındaki Bazı Benzerlikler ve Farklılıklar

Mehmed Es'ad Efendi, ünlü şeyhülislam ve tarihçi Hoca Sa'deddîn Efendi'nin küçük oğludur. Geniş bir kültüre sahip olup Arapça ve Farsçayı şiir söyleyecek kadar iyi bilirdi. Türkçe ve Farsça divanların yanı sıra iki hilye sahibi bir şairdir. Hilyelerinden biri 2223 beyitlik *Gülistân-ı Şemâ'il* adında bir Hz. Peygamber hilyesidir. Diğeri ise *Çâr-Bâğ* adında 1178 beyitlik manzum dört halife hilyesidir. Bunlardan *Gülistân-ı Şemâ'il*, babası Hoca Sa'deddîn Efendi'nin *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* adlı eserinden temelde manzum olması yönüyle ayrılmaktadır. Ancak eserin tertip şekli, Hz. Peygamber'in fiziksel özelliklerinin sıralanışı babasının eseriyle benzer özellikleri taşımaktadır. Mehmed Es'ad Efendi'nin hilyesi, özellikle Hz. Peygamber'in mucizelerinin anlatıldığı bölüm, babası Hoca Sa'deddîn Efendi'nin mensur eserinin manzum hâli gibi görünmektedir.

Her iki eser arasındaki bazı benzerlikler ve farklılıklar şöyledir:

a. Yapı Bakımından Benzerlikler ve Farklılıklar

Her iki hilyede Hz. Peygamber'e övgü ve sebab-i telif bölümlerinden sonra Hz. Peygamber'in uzuvları aynı sırayla verilmiştir. Boyu, yüzünün rengi, saçları, başı, alnı ve kaşları, burnu, sakalı, yanakları ve yüzü, ağzı, dişleri, gözleri ve kirpikleri, boynu, bedeni, göğsü, sırtı ve karnı, omuzları, kemik başları, teni ve bedenindeki kılları, kolları, avuçları ve ayak altları, ayakları, adımları, bakışları, yürümesi, konuşması, heybeti ve görünüşü, peygamberlik mührü, mucizeleri. Özellikle verilen bütün mucizelerin her iki hilyede aynı sırayı izlemesi ve hemen hemen aynı kelimelerle anlatılması dikkat çekicidir. Ayrıca hiçbir manzum hilyede Hz. Peygamber'in mucizeleri böylesine detaylı bir şekilde anlatılmamıştır. Mehmed Es'ad Efendi'nin eserinde

mucizeler bölümünü böyle detaylı bir şekilde anlatması babası Hoca Sadeddîn'i ve eserini kendisine örnek almasına bağlanabilir.

Hoca Sadeddîn'in eserinde Hz. Peygamber'e övgüden hemen sonra sebep-i telif bölümü gelirken Mehmed Es'ad Efendi'nin eserinde bu iki bölüm arasında dört halifenin, Hz. Hasan ile Hüseyin'in, Sultan Ahmed'in övgüsü ile münacat bölümünün bulunması, iki eser arasındaki yapısal farklardan birisi olarak görünmektedir.⁴

b. Kelime Kadrosundaki Benzerlikler

Mehmed Es'ad Efendi'nin hilyesinde özellikle Hz. Peygamber'in mucizelerinin anlatıldığı bölümde kullandığı kelimeler babası Hoca Sa'deddîn Efendi'nin kullandığı kelimelerle hemen hemen aynıdır. Âdeta babasının mensur olarak anlattığı Hz. Peygamber'in mucizelerini nazma aktarmış gibi görünmektedir. Birkaç örnek aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Hoca Sa'deddîn Efendi	Mehmed Es'ad Efendi
Ammâ mu'cizat-ı rûy-ı mübârekleri Selmân-ı Fârîsi'den rağiyallâhu 'anhu mervîdür ki dimiş Һazret-i risâlet-penâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem bir kerre bâzûma yapışup hem-râh itdiler ve ümmü'l-mü'minîn Һazret-i 'Â'îşe rağiyallâhu 'anhâ menziline iletdiler. Һazret-i 'Â'îşe tebessüm itdi. Һazret 'aleyhi's-selâm sebebinden su'âl itdikle didi ki: "Yâ resûlallâh mübârek izârîñiz dikmege igne Һazır bulmadım. Süheyle-i enşâriyyeden 'âriyet aldım. Ol igne elümden düşdi ve Һâne târik oldı bulmadım. Şimdi ki sa'âdet ile geldiñüz mübârek cebîn-i mübinüñüzden bir şu'â'-ı sâti' iltimâ' itdi ki Һâne rüşen olup ol nûr-ı pertevî ile sûzen-i güm- geştemi buldum.	Buyurmuş Һazret-i Selmân-ı ekrem Resûlullâh Һıdmet-kâr-ı hem-dem ... Yapışdı luğf ile bâzûma birgün Beni hem-râh idindi ol yüzi gün İletdi dâr-ı ümmü'l-mü'minîne Ki cüft olmuşdı o sultân-ı dîne ... Bizi gördükde çün itdi tebessüm Dehânı gül gibi kıldı tebessüm Şorup vech-i tebessümden o Һazret Didi ol meh cebîn-i mihr-ğal'at ... Didi ki yâ resûlallâh mübârek İzârüñ kim olupdur tâc-ı târek Һıyâğat itmege yoğ idi sûzen

⁴ bk. Erdoğan, 2013: 162-170.

	<p>Şafâlarla dikem tâ kim anı ben Süheyle'den kim oldu fazlı zâhir Alup 'âriyyeti bir igne âhir Şurû' itdikde anı dikmege ben Elimden nâ-gehân düşdi o süzen Çün oldu hâne târik igne bârik Mecâl olmadı anı bulmağa lik Olup mihr-i cemâlün nûri lâmi' Güneş gibi ziyâsı oldu sâti' Olup ol nûr ile bu hâne rûşen Bulundı fevri ol güm-geşte süzen (Erdoğan, 2013: 225).</p>
<p>Dest-i mübârekleri her neye tokınsa hayr u bereket peydâ olurdu. Bedr ü Huneyn'de bir avuç türâbı vücûh-ı küffâra saçdıklarında cümlesinün çeşmine işâbet itdüğü gibi ve kefi pür- şereflerinde seng-i rîze tesbîh itdüğü gibi ve kefi pür-şereflerinde seng-i rîze tesbîh itdüğü gibi.</p>	<p>Mübârek destine her ne tokınsa O keff-i pâke ger bir zerre kónsa Olurdu anda yümn ü hayr hâşıl Olurdu birri berr ü bahre vâşıl Huneyn ü Bedr'e idüp fetî-i bâbı Alup keffine bir avuç türâbı Saçup ol hâki küffârün yüzine İşâbet itdi a'dânuñ gözine Kef-i eşreflerinde rîze-i seng İdüp tesbîh ile tehlîle âheng ... (Erdoğan, 2013: 227, 228).</p>
<p>'Â'îşe-i Şiddîka radıyallâhu 'anhâ eydür ki: "Bir gice ki nevbet benüm idi ve hücremde çerâğum yoğ idi. Kudûm-ı behcet-keremleri ile hücreyi teşrîf itdiklerinde hücrede çerâğ kalmadığın izhâr itdüm." Buyurdılar ki: "Ey 'Â'îşe ister misin ki fetîlesiz ve revgansız saña</p>	<p>Ki bir şeb kim baña gelmişdi nevbet Ki ide hücremi teşrîf hazret O gice yoğ idi mûmum çerâğım Bulunmadı fetîlim dağı yağım Çü geldi hâneme ol şem'-i rûşen</p>

bir çerâğ uyaram.” Didim ki: “Ne‘am.” Tebessüm itdiler. Miyân-ı esnân-ı nûr- efşânlarından bir nûr-ı rahşende tâbân oldı ve ol kadar imtidâd buldı ki şu‘â‘ı ile ba‘zı koyun yünü egirdiler ve ba‘zı câme dikdiler. Tâ hâb zamânına dek fürûğî bâkî idi.	Çerâğ olmaduğın aña didim ben Hıfâb idüp didi ey ‘Â’işe sen Diler misin ki bir şem‘ uyaram ben Ki anuñ olmayup yağı fetîli Ziyâda olmaya ammâ ‘adîli Didim kim dilerem ey mihr-i enver Tebessüm eyledi ol nûr-ı ekber Çün ol dendân-ı nûr-efşân açıldı Şanasın kim meh-i rahşân açıldı Olup bir nûr-ı rahşende nümâyân Ziyâ-yı mihr gibi oldu tâbân Bulup ol nûr-ı rahşende temâdî Şu deñlü oldu anuñ imtidâdı Şu‘â‘ıyla anuñ tâ oldu tâbân Egirdi rîsmânın ba‘zı nisvân İdüp ba‘zıları da câme-düzî Ferâmuş itdiler envâr-ı rûzî Bu hâlet kim ‘ıyânen oldu meşhûd Zamân-ı hâb olınca oldu memdûd (Erdoğan, 2013: 232).
--	--

c. Ortak Manzum Parçalar

Her iki eserde de bazı küçük farklarla iki ortak manzum parça bulunmaktadır. Hoca Sa‘deddîn Efendi’nin hilyesindeki,

Mâh-ı fürûmânde ez-cemâl-i Muhammed
Serv ne-rûyed be-i‘tidâl-i Muhammed

şeklinde başlayan 7. manzum parça Mehmed Es‘ad Efendi tarafından da *Gülistân-ı Şemâ’il* adlı eserde kullanılmış, Sa‘dî’ye ait olduğu

belirtilen bu gazelin aynı zamanda manzum tercümesi de yapılmıştır.⁵ Hoca Sa‘deddîn Efendi’nin eserindeki,

Ey nûr-ı dîde şem‘-i ruhet mihr ü mâh-râ

şeklinde başlayan 8. manzum parça (rubai) da yine Mehmed Es‘ad Efendi’nin *Gülistân-ı Şemâ’il*’inde yer almaktadır.⁶

Bunun yanı sıra Hoca Sa‘deddîn Efendi’nin hilyesindeki rüyada Hz. Peygamber’i görmenin önemini anlatıldığı 3. manzum parça ile Mehmed Es‘ad Efendi’nin hilyesindeki aynı bölüm arasında dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu iki bölüm arasındaki karşılaştırma tablo hâlinde verilmiştir.

Hoca Sa‘deddîn Efendi	Mehmed Es‘ad Efendi
Hilyesine muhâlif ise menâm Şanma anı cemâl-i hayr-ı enâm	Gören şeklinde o hayrî’l-enâmı Sevinsün kim şahîh oldu menâmı (Erdoğan, 2013: 171).
Hilyeye ger uyarsa rü’yâsı Görmüş olur ol ekremü’n-nâsı	Uyarsa hilye-i pâkine rü’yâ Görünmüş olur ol zîbâ muhayyâ (Erdoğan, 2013: 172).
Ger görürse şahîh ü hurrem ü şâd İtmiş olur şerî’atin âbâd	Eger kim görse anı hurrem ü şâd Şerî’at milkin itmiş olur âbâd (Erdoğan, 2013: 172).
Cism-i pâkin görürse ger rencûr Eylemişdür şerî’atin mehcûr	Eger kim cism-i pâkin görse rencûr Şakınsun eylemişdür şer’i mehcûr (Erdoğan, 2013: 172).
Her ne hâl üzere görse ol şâhı Aña ol hâl gösterür râhı	Ne hâl üzere görürse ol cemâli Nümâyân olur andan hâl ü kâli (Erdoğan, 2013: 172).
Lâzım oldu ki hilyesin sâlik Hıfzı ide tâ ki olmaya hâlik	Gerekdür kim bile sâlik cemâlin Ki tâ yañılmaya görse mişâlin (Erdoğan, 2013: 172).

⁵ bk. Erdoğan, 2013: 216.

⁶ bk. Erdoğan, 2013: 225.

G. Hilye Metni⁷

Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye li-Şeyhi'l-İslâm merhûm Sa'düddîn Efendi Ceme'aha li's-sultân Murâd Hân 'aleyhi'r-raĥmetü ve'l-gufrân.⁸

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elĥamdülillâhillezi ĥalaka'l-insâne fî aĥseni taĥvîm ve hedâhu bi-fazlihi ile's-sırâti'l-müstakîm ve 'allemehu min ledühü 'ilmen yufaddiluha 'ale'l-melâ'iketi bi-meziyyeti't-ta'lîm ve'stafâ ĥabîbehu'l-mükerrrem bi-ĥalkin kerîm ve ĥulûkin 'aĥîm fe-ĥassene şemâ'ilehu kemâ tayyebe ĥaşâilehu fe subĥânehu men ĥakîmin 'alîm ve's-şalatü ve's-selâmu 'alâ seyyidinâ Muĥammedini'l-men'ûti bi-aĥseni's-şemâ'ili'l-muĥallâ bi-ĥilyeti't-ta'zîm şallallahu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem ve 'alâ âlihi ve aşĥâbihi ezkā şalaten ve ebĥâ teslîm.⁹

Ammâ ba'dü çün ĥazret-i seyyidü'l-mürselîn ve ĥâtemü'n-nebiyyîn ĥurretü'l-'ayn-ı âdem ü âdemiyân ve dürretü't-tâc-ı 'âlem ü 'âlemiyân edîb-i mü'eddibân dergâh-ı ĥabîb-i mükarrîbân lî-ma'allah mu'allim-i ta'lîm-i fa'lem ennehu lâ ilâhe illallâh¹⁰ mükerrim-i tekrîm ve kefâ billâhi şehîden¹¹ Muĥammedün resûlullâh şalavatullâhi 'aleyhi ve selâmuhu ki beyân kişverinüñ efşahı ve cemâl iklîminüñ emlahıdır ve cilvegâh-ı şabâĥat ve melâĥatde çün ene emlah¹² peyâmın muşarraĥ eyledi. Hikâyet-i ĥüsn ü bahâ-i Yûsuf-ı Ken'ân çâh-ı nisyânda nihân olmuştur.

⁷ Gereklî görülen yerlerde Arapça kısımların tercümesi yapılmıştır.

⁸ Bu başlık sadece S1'de var.

⁹ Bismillahirrahmânirrahîm. İnsanı en güzel biçimde yaratan, fazlıyla dosdoğru doğru yola ileten ve ona kendi katından ilim öğreten, öğrenme meziyetiyle insanı meleklerden üstün kılan, güzel bir yaratılış ve yüce bir ahlak ile ikram olunmuş habibimi seçen, özelliklerini iyi yaptığı gibi şemailini de güzel yapan Allah'a hamd olsun. O hakîmdir, hikmeti apaçık olandır. Onun bütün fiillerinde mükemmellik vardır. Alîmdir, onun ilmi her şeyi içine almıştır. Salat, selam ve tazim, vasıflarla süslenmiş ve en iyi şemalle gönderilen efendimiz peygamberimizin üzerine olsun. Allah'ın selamı onun, evlad u ıyalinin ve ashabının üzerine olsun.

¹⁰ Bilin ki Allah'tan başka hiçbir İlah yoktur. Muhammed Suresi, 19. Ayet.

¹¹ Şahit olarak Allah yeter. Nisa Suresi, 166. Ayet.

¹² Ben en melahatli olanım.

[1]¹³

Nazm:

(Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün)
Zi-nûr-ı hüsn-i ruheş pertevî be-Yûsuf tâft
Be-Mısr-ı hûbî ez-ân manşıb-ı ‘azîzî yâft
Çü şod musahhar-ı şît-i cemâl-i û âfâk
Hadîs-i Yûsuf u hüsneş be-çâh-ı garb şitâft

Nesr: Ve ğurre-i cebhe-i vücûd ve turre-i nâşiye-i şühûd olan bâ-cemâlleri ufq-ı risâletden ‘izz ü sa‘âdet ile tulû‘ idelden berü keşf-i recâ-yı ğavâyet için âfitâb-ı ‘âlem-tâbı maşrık-ı hidâyet oldukları şöhre-i âfâk olmuştur. *Hüvellezzi şavvaraküm fe ahsene şuvereküm*¹⁴kâr-hânesinüñ şanâyî‘-i bedâyi‘inüñ ebda‘ u ecmeli ve ahsen ü ekmeli ol cân-ı pâk ve hulâşa-i ‘âlem-i idrâk ve netîce-i halk-ı eflâk idüğine aẓher delîl hadîs-i levlâkdur.

[2] Nazm:

(Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün)

- 1 Ey ki der-bâğ-ı risâlet çü tu şimşâd be-hâst
Kâr-ı İslâm zi-bâlâ-yı bülended bâlâst
- 2 Şekl-i ğisû vü dehân-ı tu be-şûret hâ-mîm
Harf-i menşûr-ı cemâl-i tu be-ma‘nâ tâ-hâst
- 3 Pîş-i ân turre-i ğisû-yı ‘abîr-efşânet
Suhan-ı nâfe-i Tâtâr ne ğuyem ki hatâst
- 4 Ez-tu mûyî be-cihânî ne-tüvân dâd ez-ân
Yek ser-i mûy-ı turâ her dü-cihân nîm-bahâst
- 5 Der-tu bestîm be-yek-mûy-ı dil ezher dü-cihân
Ki be-yek-mûy-ı tu kâr-ı dü-cihân gerd revâst

¹³ Hoca Sa‘deddîn Efendi’nin eserinde yer alan manzum parçaların Mehmed Es‘ad Efendi’nin Gülistân-ı Şemâ‘il adlı hilyesiyle karşılaştırılmasında kolaylık sağlaması için manzum parçalara taramızca numara verilmiştir.

¹⁴ Sizi suretlendiren ve suretlerinizi de en güzel kılan odur. Mü‘min Suresi, 64. Ayet ve Tegabün Suresi, 3. Ayet.

Neşr: Çün ol nûr-ı lâmi' u mazhar-ı câmi' müstecmi'-i şifât-ı kemâl-i zî'l-celâl ve mücellî-i tecellî-i cemâl idi. Hüsn-i şûrî vü ma'nevîleri ber-kemâl idi. Mir'ât-ı zât-ı sûtûde-şifâtları siyer-i celîle ile mücellâ olduğu gibi şûret-i cân-fezâları hilye-i hüsn ü bahâ ile muhallâ idi. Çün taşfiye-i kalb ü mir'ât-ı dilden nuqûş-ı 'alâyıkı selb iden murtâzlarıñ hazz-ı rûhları ve netice-i fütûhları mişâl-i bî-mişâl-i habîb-i zî'l-celâl müşâhedesi ile qarîrû'l-'ayn olmağdur. *Men re'anî fekad re'a'l-Hakk fe inne 'ş-şeytâne lâ yetemeşşelü bî¹⁵* fehvâsınca hilye-i celiyye vü şemâ'il-i 'aliyyelerini bilmek ve ehadîş-i şahîha ile tebeyyün ü ifşâh olunan 'alâmâtı hıfz eylemek lâzımdır.

[3] Nazm:

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Hilyesine muhâlif ise menâm
Şanma anı cemâl-i hayr-ı enâm
- 2 Gördiği şûret-i 'amelleridür
Şekl-i endîşe vü emelleridür
- 3 Hilyeye ger uyarsa rü'yâsı
Görmüş olur ol ekremü'n-nâsı
- 4 Ger görürse şahîh ü hurrem ü şâd
İtmiş olur şerî'atin âbâd
- 5 Cism-i pâkin görürse ger rencûr
Eylemişdür şerî'atin mehcûr
- 6 Her ne hâl üzre görse ol şâhı
Aña ol hâl gösterür râhı
- 7 Lâzım oldı ki hilyesin sâlik
Hıfz ide tâ ki olmaya hâlik

Neşr: Nev-bahâr-ı devlet nûr-ı nehâr-ı millet şem'-i şebistân-ı bahtiyârî gülbün-i gülistân-ı kâm-kârî, dür-i deryâ-yı haqîkat der-i

¹⁵Beni gören gerçekten görmüştür; çünkü şeytan benim suretime giremez.

sîmâ-yı ma‘rifet gevher-i efser-i hîlâfet sultân-ı murâd-bağş ve hâkân-ı felek-rağş lâ-zâle tavâ-yife bâbehu li’l-mülûki murâd ve emedehullâhu fi küllî mâ erâd¹⁶ ol seyyid-i evâhir ü evâ’il şemâ’illerini hıfza mâ’il olup bu dâ’î-i âsitân-ı dâstân-nüvâzları bu hıdmet-i istiğdâmı ile ser-firâz idüp edâ-yı rûmiyân ve inşâ-i miyân ile tahrîr-i şemâ’il ve taşvîr-i haşâ’il-i nebeviyye ârzûsı zamîr-i münîrlerinde cây-gîr idügin iş‘âr buyurdıklarında *ma‘a kışari’l-bâ‘ ve kılleti’l-metâ‘*¹⁷ rivâyât-ı şahîhada şarîha olan şîfât cem‘ olunup ol şefî‘ü’l-ümem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem hazretlerinden recâ-yı himem idüp ümîd-i şefâ‘at ile beyâza getirildi. Ümîddir ki vesîle-i beyâz-ı vech ola.

[4] Rubâ‘î

(Ahreb)

Şâhî ki zi-hâl-i müflisân âgâhest

Çendân ki güneh buved şefâ‘at hâhest

Tevkî‘-i şehâdetes kefâ billâhest¹⁸

Ya‘nî ki Muḥammedün resûlullâhest¹⁹

*Allahümme lâ tuḥarrinnâ şefâ‘atehu ve yessir lenâ bi-tevfîkike itâ‘atehu fele-neşre‘u fi’l-mağşûdi bi-‘avni’l-meliki’l-ma‘bûd.*²⁰

40

Şurû‘u Matlâbın Fî Tefsîri Şemâ’il

Delâ’il-i maḥâsin-i haşâ’il ve eḥâsin-i efâzıl olan celâ’il-i şemâ’il-i Muḥammediyye ârzûsını gerden-i câna u dillerine ḥamâ’il idinen sâlikân-ı râh-ı yakîne rûşen ola ki ‘ulemâ-yı dîn rıdvânullâhi Te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în buyurmuşlardır ki fahîr-i ‘âlem server-i benî Âdem şallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem hazretlerine tamâm îmândandır böyle i’tikâd olunmağ gerekdür ki ol hazretüñ beden-i meymenetlerinde cem‘ olunan maḥâsin-i zâhire, maḥâsin-i bâtınanunñ ‘alâyim ü emârâtı ve ahlâk-ı zekiyyenunñ delâ’il ü şevâhididür ve

¹⁶ Kendisinden sonra müluk için bir zümre istenir. Allah isteği her şeye ulaştırır.

¹⁷ Kusurlu akıl ve araç gereç azlığıyla birlikte.

¹⁸ Şahid olarak Allah yeter. Nisa Suresi, 166. Ayet.

¹⁹ Muhammed Allah’ın elçisidir. Fetih Suresi, 29. Ayet.

²⁰ Allahım, onun şefaatinde bizi mahrum bırakma ve tevfiğin ile ona itaat etmemizi kolaylaştır. Kendisine ibadet edilen Allah’ın yardımıyla şimdi başlayalım.

maḥâsin ü ahlâkda bir aḥad ol ḥazrete mûmâsil ve mûsâvî vü mûşâkil degildir. Medlûl ki bâtındur böyle olıcaḳ dâll ki zâhirdür medlûl gibi bâhirdür. Bu cihetdendir ki İmâm-ı Kırtubî rağiyallâhu 'anhu buyurmuşlar ki peygamber 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm ḥazretlerinin tamâm-ı ḥüsneri zâhir kılmadı. Ve illâ a'yün-i aşḥâb nazara tâkat getürmez idi.

[5] Şi'r:

Ekrim bi-ḥuluḳi nebiyyin êâtühü ḥulukun
Bi'l-ḥüsni müştemilin bi'l-bişri müttesimi
Ke'z-zuhri fi terefin ve'l-bedri fi şerefin
Ve'l-baḥri fi keremin ve'd-dehri fi himemi

[Boyu]

'Ulemâ-yı evâ'il şemâ'il-i nûrâniyyesine dil ü cân ile mâ'il olan ḥulâşa-i kevneyn ve resûlü's-şakaleyn nûr-ı dîde-i enbiyâ 'aleyhi mine's-şalati ezkāhâ ḥazretinüñ şemâ'il-i ḥamîde ve ḥaşâ'il-pesendîdelerini beyânda şöyle rivâyet eylemişlerdür: *Kâne reb'aten leyse bi't-tavîl velâ bi'l-kaşîr* ya'nî kâmet-i istikâmetleri i'tidâlden ne ziyâde tûl üzere ve ne kûtâh kıdd dinilecek üzere belki orta boylu idiler ki meyleri tûl cânibine idi. Nitekim Berâ bin 'Âzib rağiyallâhu anhu rivâyetinde *ve hüve ile't-tûli akrab* vârid olmuştur. Bu cihetden 'Abdullâh bin el-İmâm Aḥmed rivâyetinde *fevka'r-reb'a* vârid olmuştur ki bu cihetden 'Abdullâh bin el-İmâm Aḥmed rivâyetinde *fevka'r-reb'ati vârid olmuştur ki* pes ma'lûm oldu ki reb'a ile vaş iden taḥdîd kaşdı ile itmemiştir. Belki emr-i takrîbi kaşd eylemiştir. Nitekim Ḥazret-i 'Â'işe-i Şiddîka rağiyallâhu Te'âlâ 'anhâdan mervîdür ki buyurmuşlar: *Kâne yunsebu ile'r-reb'ati* ve İbni Ebî Hâle dimiş: *Kâne aṭvele mine'l-merbû'i ve akşara mine'l-muşezzeb* pes bu cümleden mütelaḥḥaş oldu ki ol *reşîku'l-kaddi esilü'l-ḥaddi* orta boyludan bülend imişler. Ve bu daḥı şıḥḥate irmişdür ki bir dırâz bâlâ ile ki mûmşâd itseler ya'nî yanınca yürüseler andan aṭvel görünürlerdi. Gâh olurdu ki iki tavîlü'l-kâme arasında yürürlerdi. İkisinden bile bâlâ görünürlerdi. Tenhâ yürüseler kâmet-i şerîfleri reb'aya nisbet olunurdu ya'nî vasaṭü'l-kâme görünürlerdi. Ve hengâm-ı cülûsda daḥı mübârek ketf-i laṭifleri ya'nî omuzları sâ'ir câlislerden erfa' idi.

[Yüzünün Rengi]

Velâ bi'l-ebyaži'l-emhaķi. Emhaķ, süd ağı gibi ĥumret ve nûrdan ĥâlî beyâz ile ebyaz olana dirler. ‘Arab içre maķbûl degildir ya‘nî ebyaz ol mertebe degiller idi. Belki esmerü‘l-levn idiler. Beyâzları ĥumretle meşûb ve maĥlûṭ idi. Nitekim Ḥazret-i Enes raḍiyallâhu Te‘alâ ‘anhu buyurmuşlardır: *Kâne ezhere‘l-levni ve kâne ebyaza melîḥe‘l-vechi velâ bi‘l-âdemi* ya‘nî şedîdü‘l-âdem degiller idi ya‘nî kaṭı gendüm-gûn daĥı degiller idi. Belki gendüm-gûndan açık beyâza mâ‘il idiler. Nitekim Ḥazret-i Enes‘den raḍiyallahu ‘anhu Beyhaķî rivâyet ider ki buyurmuşlar: *Kâne ebyazu beyâzihi ile‘s-sümret²¹* ve İbn ‘Abbâs buyurmuşlar: *Kâne laḥmuḥu ve cismuḥu aḥmere ile‘l-beyâzi²²*.²² Pes sümre ile murâd bir ĥumretdür ki beyâza muĥâlîtdür ve egerçi ba‘zı rivâyetde şiddet-i beyâz ile vaşf olunmaķ vâķi‘ olmuştur. Emr-i nisbîye maḥmûl olur. Ĥumret ile meşûb olmasını men‘ eylemez sâ‘ire nisbet şedîdü‘l-beyâz olmaķ lâzım gelmez. Pes *ve lâ bi‘l-ebyaži²³* rivâyetini tevĥîm idenler işâbet itmiş olmazlar. Zîrâ taşvîr olunan üzere rivâyât-ı şaĥîḥa ile münâfât yokdur ve ba‘zı rivâyât üzere esmerü‘l-levn olmalarını daĥı bu tavşîf münâfi degildir. Zîrâ vech-i tevfiķ beyâz olunmuştur.

[Saçları]

Velâ bi‘l-ca‘di‘l-ķatati velâ bi‘s-sebiṭi ya‘nî mûy-ı dil-cûları ve ĥîsû-yı müşg-bûları ziyâde kıvırcık degil idi. Kezâlik ĥilâfı daĥı degil idi. Belki ikisi arasında miyânda idi ve *mâ kâne fi re‘sihi ve liḥyetihi ‘iṣrûne şa‘reten beyzâ‘e* ya‘nî ser-i sa‘âdet-efserlerinde ve maĥâsinlerinde yigirmi beyâz kıl yoğ idi. Ḥazret-i Enes raḍiyallâhu ‘anhu dimişlerdir: *Lem yeşinhullâhu bi‘ş-şeybi* ya‘nî Ḥaķķ celle ve ‘alâ ḥabîb-i ekremine şeyb ile şeyn virmemişdi. Ya‘nî tâ‘ife-i nisâ pîrlerden ibâ-yı ṭabî‘î üzere olmaķ ĥâlibdür. Ol tâ‘ife arasında mekrûḥ olan ĥâlden Rabb-i zü‘l-celâl ḥabîbini şıyânet eyleyüp emâret-i fütûr u za‘f olunan hey‘etden ĥıfz eylemişdür. Cemâlü‘d-dîn Muḥaddiṣ dimişdir ki: Reng-i rûy u mûy-ı ‘anberleri siyâh idi ve *kâne ‘azîmu‘l-cümmeṭi ilâ şaḥmeṭi ‘üzneyhi* ya‘nî mübârek saçları çok ve sık idi ve şaḥme-i üznlerine inmiş idi. Şaḥme-i üzn kulaĥuñ yumuşaķ laḥmına dirler. Ba‘zı rivâyetde *ilâ ketifihi ev menkibeyhi* ve ba‘zı rivâyetde *yaḍrib menkibeyhi* vâķi‘ olmuştur ya‘nî küreklerine ve omuzlarına

²¹ Esmerimsi bir beyazlığa sahipti.

²² Eti ve cismi beyaza yakın kırmızıydı.

²³ Beyaz deĥil.

inmiş idi veyâ mübârek dūşların döger idi. Vech-i tevfiķ budur ki gâh takşîr iderler idi. Ol hâlde dūşlarına iner idi. Pes ihtilâf-ı tûl u kışar bu sebeble olur idi ve hem gūşları yanında olan saçları şaḡme-i üznden tecâvüz itmeyüp cânib-i ḡalfde olan omuza ve kürege deger idi. Pes rivâyetde münâfât yoķdur.

[Başı]

Ve kâne 'azîme'l-hâmeti ya'nî mübârek başları 'azîm idi. Ammâ kemâl-i ḡüsn ve mevzûnluk üzere idi ve 'aḡîm-i re's kemâl-i kuvâ-yı dimâġıyyeye dâlldür. *İzâ teferrekat 'aķışatühu fereķahâ ve illâ felâ yücâvizü şa'ruhü şaḡmete üzüneyhi iz hüve vefferehu.* Mübârek saçların ekşeriyâ üznlere ḡizâsında cem' iderler idi ve cem' itdikleri zamânda şaḡme-i üznlere tecâvüz itmez idi. Müteferriķ olur idi. Ol hâl üzere korlar idi. Ya'nî bir şa'r-ı münbiti semtinde 'alâ ḡâlihi ḡalurdı. Evâ'ilde cem'a mâ'il idiler. Müşrikler tefriķ itdikleri için ve 'âdet-i marziyyeleri bu idi ki emr-i İlâhî vârid olmayan umûrda ehl-i kitâb vaz'ıyyeti ihtiyâr buyururlardı. Ehl-i kitâb ise cem' iderlerdi. Şoñra tefriķ daḡı ider oldılar ya'nî kendüsinden müteferriķ ve perîşân olduġı ḡinde ḡâli üzere ibķâ iderlerdi. Ve sedil ve cem'i iltizâm itmezlerdi. Cemâlü'd-dîn Muḡaddis dimiş: Gâhi dört örölmüş ġisû daḡı irsâl iderlerdi.

[Alnı ve Kaşları]

Esmere'l-levn vesî'a'l-cebîn. Açık alınlı idiler ya'nî mübârek cebînleri ġüşâde idi. *Ezece'l-ḡavâcibi sevâbiġa fî ġayri ķarenin* ya'nî ebrûların kemân nişânları pür-mû vü dirâz ve ince vü hem-vâr ve muķavves ü mevzûn idi. Ķaren fetḡ-i râ ile ittişâldür ya'nî muttasılı'l-ḡâcibeyn degiller idi. İmâm-ı Ma'bed rivâyetinde ve ġayrîden *ezece aķrene* vâķi' olmuşdur ya'nî maķrûnü'l-ḡâcibeyn idiler demek olur ki rivâyet-i evvelîye muḡâlif görünür ve İbni Keşîr evvelki rivâyeti tercîḡ itmişdür. Lakin tevfiķ daḡı itmişler bu vechle ki mübârek kaşları arasında bir fūrce-i dakıķa var idi. Diķķat ile nazâr idene zâḡir idi. Pes vâķi'de aķren olmayup ammâ imtidâdları kemâlde olmaġla iltiķâyâ ķarîb olup bi-hasebi'z-zâḡir aķren görünürlerdi ve câ'izdür ki beyne'l-ḡâcibeyn şa'rât-ı yesîre olup aķren diyen ol i'tibâr ile diye aķren degildür diyen aşl-ı ḡâcib gibi pür-mû olmaduġı cihetden ke-ennehu ḡâcibden 'add itmemiş ola bu cümleden mütelaḡḡış oldu ki egerçi çatıķ kaşlı degiller idi. Ammâ kaşları biri birine ķarîb ve muķavves ve

memdûd idi. Beynehümâ *'ırkun yedurruhu'l-ğazab* ya'nî iki mübârek kaşları arasında bir tamar var idi ki hâl-i ğazabda mümtelî olurdu veyâ ğazab ol tamarı tahrîk itmekle zâhir eyler idi.

[Burnu]

Akne'l-'irneyn. 'Irneyn, müctemi'ü'l-hâcibeyn mâ-tahtî olan ol enfdür. Ya'nî iki kaş cem' olduğu maḥallüñ altı yanında olan kaşaba-i enfdür. Aknâ uzun ve iñce ve ortası yüksek olan enfe dirler. *Nûrun yahsebuḥu men lem yete'emmehu eşemme* ya'nî enf-i şerîflerinüñ 'ulüvv-i nûrından vasaṭı yüksek görünürdi. Egerçi katı yüksek degil idi. Eşemme kaşaba-i enfi mürtefi' olup a'lâsı müstevî olandır.

[Sakalı]

Keşse'l-lihyeti. Maḥâsin-i muṭahharları şık idi. Ne uzun ve ne kışa idi. *Milâ'e şadrihi* sîne-i bâ-sekîneleri pür eyler idi.

[Yanakları ve Yüzü]

Sehle'l-ḥaddeyn ya'nî ḥaddeyn-i es'adeynleri hem-vâr idi. Ya'nî mübârek yañaqları yumrı ve çukur degil idi ve Beyhaḳî rivâyetinde *kâne esilü'l-ḥaddeyni* vâkı' olmuşdur ve ma'nâları birdür ve sühûlet-i ḥad 'inde'l-'Arab eclâdur.

Velem yekün bi'l-muṭahhami ya'nî müntefihü'l-vech degiller idi yâ ziyâde semîn degiller idi. Zîrâ muṭahham luğatda ezdâddandır *velâ bi'l-mükelşem ve kâne fî vechihi tedvîr* ya'nî vech-i münevverleri ziyâde müdevver degiller idi. Belki tedvîr-i vechleri sühûletle idi.

Yetele'leu vechuhu tele'lu'e'l-kameri leylete'l-bedri ya'nî vech-i mükerrerleri bedr-i münîr gibi tele'lu' ve leme'ân iderdi.

[6] Beyt:

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

Rûyına beñzer idi bedr-i münîr

Bûyına beñzer idi misk ü 'abîr

Ve ba'zı rivâyetde *mâ ra'aytü şey'en aḥsene min resûlillâhi kâne'ş-şemse tecrî fî vechihi*.²⁴ Hüsnuñ vech-i resûlde cereyânı şems felekinde cereyânına teşbîh ola veyâ vech-i vecihlerini şemse maḳarr

²⁴ Ben, Resulullah Efendimizden daha güzel birisini görmedim; güneş, onun yüzünde devreder gibiydi.

ve mekân i'tibâr itmekle kuvvet-i müşâbehete işâret ola. Lâkin evşâf-ı cemîle ve nu'ût-ı celîle-i nebeviyye şems ü kamer ve sâir eşyâ ma'lûl olur degildir. Pes teşbîh hemân ezhâna takrîb için tasvîr ve temsîldür. Nitekim büleğâ-yı 'Arab'uhn 'âdetleridür ve ziyâsı eclâ olan şemse teşbîh olunmuş iken bedre teşbîh olunmağla nükte şems-i nazarı müşevveş idüp bâsıraya za'f virmesi olmak var veyâ tâhâ ki hâzretüñ bir ismi olmak üzere dahı tefsîr olunmuşdur. Mecmû'-ı tâhâ on dört harf olup leyle-i bedr ayıñ on dördüncü gicesi olmağla bedre ol cihetden bir münâsebet-i uhrâ olması olmak var.

[Ağzı]

Dalî'a'l-fem vesî'a'l-fem idiler. 'Arab içinde si'at-ı fem maqbûldür ve şağîr fem mezmûmdur ve dalî'ü'l-kuvâ ma'nâsına dahı gelür ya'nî feşâhat-i kavıyyü'l-fem idiler ve esnânları tamâm idi demek olur. Feşâhat-ı nuçka kuvvet-i tâmmeleri var idi demektir.

[Dişleri]

Müflice'l-esnân. Mübârek dendânları dürr-i şehvâr gibi idi ve berrâk idi. *Ke enneme'l-lü'lü'ü'l-meknûni fi şadefin min ma'dini mantıkin minhu ve mübtesimi*.²⁵ İbni 'Asâkir rivâyetinde berrâkü's-şenâyâ dahı vâki' olmuşdur. Şenâyâ ikişer ön dişleridür. Eflece seyrek ma'nâsına dahı gelür. Nitekim böyle rivâyet dahı olunmuşdur. *Kâne eflece's-şeniyyeyn izâ tekelleme rü'ye ke'n-nûri yaħrücü min şenâyâhu* ya'nî ön dişleri seyrek idi. Tekellümleri zamânında şöyle görünürlerdi ki güyâ şenâyâları eşnâsından nûr çıkar.

[Gözleri ve Kirpikleri]

Ed'ace'l-ayneyn. Mübârek çeşm-i münevverleri siyâh idi. Nitekim Hâzret-i 'Alî kerremallâhu vechehden menkûldür ki dimiş: *Kâne esvede'l-hadaqati*²⁶ ve Şifâ-i Kâdî 'Iyâz'da vârid olmuşdur ki encele nûn ve cîm ile ya'nî bâdemîlerinüñ şakķı vâsi' idi ya'nî iri gözli idi. Câbir bin Semure hadîşinde *eşkelü'l-ayn* vâki' olmuşdur ki râvî-i hadîşdür mervî-'anh olan Semmâke dimiş *mâ-eşkelü'l-ayn* Semmâke dimiş ki *tavîlu şukķi'l-ayni eşhele* ya'nî beyâz-ı 'aynlarında cüz'î

²⁵ Sedef içerisinde korunmakta olan inci, âdeta peygamberimizin mübarek sözleri ve tebessümünün madenindedir.

²⁶ Göz bebeği siyah idi.

humret var idi. Ehdebü'l-eşfâr müje-i çeşm-i münevverleri şık ve dırâz idi.

[Boynu]

Kâne 'unuquhu ceyyidün dümyetin fî şafâi'l-fiğdati. Gerden-i laîfleri gûyâ 'âcdan ve fiçda-i beyzâdan maşnû' olan şûret-i gerdeni gibi mevzûn idi ve hoş-nümâ idi ve gümüşden dökülmüş pâk ve şâfi idi.

[Bedeni]

Mu'tedile'l-halki bâdin. Tenâsüb-i a'zâ-yı şerîfleri kemâl-i i'tidâl üzere olup beden-i meymenetleri kavî ve cüsse-i şerîfeleri 'alâyim-i kuvvet ve şecâ'ati muhtevî idi. *Mütemâsik çün bâdin* ya'nî bedenleri olmağla vaşf olundu. Ya'nî mütemâsikü'l-a'zâ-yı istirhâ-yı fütûrdan mu'arrâ idiler. Yetmiş tüvânâ âdem kuvveti virildiği mu'cizât-ı celîyyelerinden ma'dûddur.

[Göğsü]

'Arîze 'ş-şadr ya'nî şadr-ı 'âlî-ğadrleri 'arîz ve vâsi' idi. Nitekim kâđi-i vâsi'ü'ş-şadr ile vaşf itmişlerdür ve ol bir vaşfdur ki si'at-i fütûriyye ve ma'neviyyelerine şümûli vardur ve dâ'ire-i hilm ü 'afvlarınıñ si'atine dağı mütenâvildür.

[Sırtı ve Karnı]

Sevâe 'z-zahri ve'l-bağni ve 'ş-şadr ya'nî bağn u zahr u şadrları berâber idi. Pîş ü pesleri hem-vâr ve kâmet-i istikâmetleri gûyâ bir serv-i hoş-reftâr idi. Ne bağnları şadrlarından bâriz idi ve ne metîn-i zahrları ham idi ve mübârek arğaları muhkem idi.

[Omuzları]

Ba'ide mâ-beyne'l-men kibeyni ya'nî mübârek omuzları arası ırak idi. Muhaşşal yaşşı yağırlı idi.

[Kemik Başları]

Dağme'l-kerâdisi ya'nî rü'ûs-i 'izâmları iri idi. Mürfeğayn ve men kibeyn ve rûk beteyn gibi *celîlü'l-meşâsi'l-ketid* dağı mervîdür ve ma'nâları vâhiddür. Ketid fetğ-i kâf ve tâ kesriyle iki ketfüñ cem' olduğu mağaldür ve bunların ðağhâmeti kuvvet ve şecâ'at 'alâmetidür.

[Teni ve Bedenindeki Kılıları]

Envere'l-mütecerredi. Böhnelikleri güzel ya'nî soyğunı gökçek sîm-endâm gûyâ beden-i meymenetleri nukre-i hâm idi.

Ecrede ya'nî eş'ar degiller idi. Eş'ar cemî'-i bedeni kıllı olana dirler. Ecred hîlâfidur. Pes ba'zı bedeninde şa'rı olana ecred ıtlâk olunur. Pes sürrete ve sa'ideyni ve sâkeyn-i şerîfleri pür-mû iken ecred ile vaşf olundılar. Ba'zılar ecred gıll u gışşdan fıtrat-ı zâhireleri nûr-ı îmân ile münevver dimekdür didiler.

Zâ-mesrûbetin tavîle'l-mesrûbeti dağı rivâyet olunmuşdur. Mesrûbe feth-i mîm ve sükûn-ı sîn ve zamm-ı râ ile gayr-i menkûtateyn şa'rdan bir haţt-ı raķikdür ki şardan sürreye çekile ya'nî sîne-i sekînelerinden nâf-ı misk-evşâflarına dek bir haţt-ı bârik çekilmiş idi. Gûyâ kâfûr-ı enver üzere sünbül-i ter bitmişdi.

Tirmizî *müfellece'l-esnâni 'akîde dakîka'l-mesrûbe* rivâyet eylemişdür.

*Mevşûle mâ-beyne'l-lihyeti ve's-surreti bi-şarın yecrî ke'l-haţti.*²⁷ Lebed şadruñ mevzi'-i kılâde olan şarafıdır. Pes bir vaşf dağı tavîlü'l-mesrûbe dimekdür ve ol icmâlûñ tafşîlidir.

'*Âriyye ş-seddiyeyni ve'l-baţni mimmâ sivâ zâlike* ya'nî mübârek sedyeleri ki nisânûñ memeleri yeridür ricâlde tenduh ıtlâk olunur ve dağı mübârek baţnları ol zıkr olan mesrûbe haţtından gayri şa'rdan 'ârî idi.

Eş'ara'z-zirâ'ayni ve'l-men kibeyni ve 'âli's-şadri. Mübârek kolları ve omuzları ve şadrlarınûñ yukarı cânibleri kıllı idi. İmâm Kurtubî dimişdür ki mübârek koltukları altı dağı bî-mûy idi.

*Ġâliben küntü enşuru ilâ ġafureti ibţayhi izâ secede*²⁸ hadisi ile istidlâl eylemişdür. Ġafure bir beyâz dur ki nâşi' degildür ya'nî hâliş ak degildür. Belki vech-i arz levni mertebesidür. Şeyhü'l-İslâm Ebû Zer'a dimişdür ki haşâyış ihtimâli ki şâbit göründi evvelâ huşuşen ġafure ta'bîri gösterür ki şa'r ola ve reng ve eşer-i şa'r ibţı ağfer göstere pes mübârek koltuklarında kıl olmak lâzım gelmez. İttifâk itmişlerdir ki ıbtlarınûñ râyiha-i fâyihası hoş-bûy u mu'atţar idi ve eġâdis-i şaġiha bu ma'nâya nâţıkdur.

²⁷ Göğsünde, göbeğine kadar inen ve ince, uzun bir çizgi gibi duran kıllar vardı.

²⁸ Secde ettiğinde çoğunlukla koltuk altlarının beyazına bakıyordum.

[Kolları]

Ṭavîle'z-zendeyni. Zend 'azîm-i zirâ'uñ kef ile ittişâli maḥallidür. Birine kû' [birine] kürsû' dirler ya'nî mübârek kolları uzun idi.

[Avuçları ve Ayak Altları]

Rahbe'l-râḥati ya'nî vâsi'ü'l-kef idiler şüreten ve ma'nen mübârek avuçları bol idi ya'nî kerem ü semâhatleri vâsi' idi. *Şeşne'l-keffeyni ve'l-ka-demeyni* şâ'-i şeşne mu'cemeteyn ile ya'nî laḥm ve etli ma'nâsına Aşmâ'î gılaz ve ḥuşûnet ile tefsîr itdikde dimişler ki Enes raḍiyallâhu 'anhdan rivâyet-i şahîḥa ile mervîdür ki: *Mâ lemestü ḥarîren velâ dîbâcen elyene min keffî resûlillâhi şallallâhu 'aleyhi ve sellem*²⁹. Aşmâ'î daḥı kaşem itmiş ki ḥadîşde nesne tefsîr itmeye Tirmizî dimişdür ki: *Eş-şeşen ve'l-gılazü'l-eşâbi'u mine'l-keffeyni vel-ka-demeyni*.³⁰ Ebû 'Ubeyde ğalîz-i kaşîr ile tefsîr itdüğü takşîrdür. Zîrâ sâ'ilü'l-eṭrâfda tûl-ı eşâbi'leri ma'lûm olmuş idi. *Sâ'ile'l-eṭrâfi* eşâbi'-i kerîmeleri imtidâd-ı mu'tedil ile mümtedd idi. Şâ'il şın ile daḥı mervîdür mürtefi'ü'l-eṭrâf ma'nâsınadır ve me'âlleri vâḥiddür.

[Ayakları]

Ḥımşâne'l-aḥmeşeyni. Aḥmeş ka-dem ayağuñ altıdır ki yere başduğı zamânda yere ṭoğunmaya pes ḥımşânü'l-aḥmeşeyn demek iki şerîfeyn-i aḥmeşleri yere ṭoğunmaz idi ve mu'tedilü'l-ḥımş idi dimekdür. İbn-i A'râbî dimişdür ki: Eşfel ka-dem cidden müstevî ola yâ cidden mürtefi' ola mezmûmdur ammâ miyâne ola müstaḥsen ve memdûḥdur. Ol ḥazretüñ i'tidâl üzere idi. Pes Ebî Hureyre'de vâқи' olan *izâ vaṭia bi-ka-demihî vatia bi-küllihâ leyse lehu aḥmeş*³¹ bu kelâma münâfi degildür. Zîrâ anlaruñ nefy itdükleri aḥmeş ğayr-i mu'tedildür. Ancak ökçe ile eşâbi' altı yere ṭoğunup yâ taḥt-ı ka-dem vasat-ı arzdan mürtefi' ve mütecâfi olmağı selb itmişlerdür. Bu tafşîlden zâhir oldı ki ḥımşâne'l-aḥmeşeyn şerḥinde mâ taḥt-ı ka-demleri arzdan cidden şedîdü'l-irtifâ' idi diyen vech-i marazî üzere şerḥ itmişlerdür. Câbir bin Semüre ḥadîşinde menhûsü'l-'akîb vâқи'

²⁹ Resulullah Efendimizin avcundan daha yumuşak ne ipeĝe ne de ipekli bir kumaşa dokundum.

³⁰ El ve ayak parmakları kalın idi.

³¹ Adım attıĝında ayaĝının tamamını basardı. Ayaĝının altında yere deĝmeyen kısım yoktu.

olmuştur ve râvî-i hadîs olan Semmâk *kalîlü'l-laḥme'l-'akib* ile tefsîr itmişlerdür. Ya'nî mübârek ökçelerinüñ laḥmı az idi.

[Adımları]

Mesîḥa'l-kademeyni yembû'uhüme'l-mâ' ya'nî mübârek kademleri kemâl-i melâḥat ve leyyin cihetinden şu üzerine sür'atle seyelân eyler idi ve mu'ârif olmak ile serî'ül-cereyân idi. İmâm-ı Aḥmed ve sâ'ir muḥaddişîn rivâyet itmişlerdür ki kademeyn-i şerîfeynüñ sebbâbeleri vustâlarından atvel idi diyen ḥaṭâ itmişdür. Zîrâ bu ḥâlet sebbâbe-i kadem-i muḥteremlerine maḥşûşdur. *İzâ zâle zâle teḳallu'en* yâ maşdar ola bi-ma'ne'l-fâ'il yâ kesr-i lâm ile şıfat-ı müşebbehe ola. *Teḳallu'en li-riclihi mine'l-arz* ile tefsîr itmişlerdür. Ya'nî mübârek kademlerin yerden kaldırıcı oldukları ḥâlde meşy iderler idi. Ya'nî meşy-i ḥıyelen itmezler idi. Zîrâ mütekebbirler revîşidür. *Kâne izâ meşâ taḳalla'a* ve daḥı mervîdür ki *ey refe'a kademehu 'ani'l-arzi irtifa'eten vâḥidedeten keennehâ tuḳla'u minhâ* ile tefsîr itmişlerdür ve me'âl-i 'ibâreteyn vâḥiddür ya'nî hengâm-ı ref'târda kademlerin zemînden def'aten ref' iderler idi. Mütekebbir gibi zemîne sürüyüp yürümezlerdi. Tirmizî dimişdür ki: *Et-taḳallu'u meşyün bi-ḳuvvetin taḳalla'a*. Ḳuvvet ile meşy eylemekdür. *Yaḥtu tekeffüen* tekeffeu hemze ile ve yâ ile sünen-i meşye meydür. Ya'nî ḳuddâm cânibine teveccühdür. Cerî sefine gibi meşyeleri temâyül ile degildür. Şalınup yürümezlerdi ve *yemşî hevnen teudühü ve sekînehu* ve ḥüsni semt ve vaḳâr u ḥilm ile yürürlerdi. Kademleri ile arzı ḍarb itmezlerdi ve *'ibâdü'r-raḥmâni yemşune 'ale'l-arzi hevnen* tefsîrinde İbni 'Abbâs raḍiyallâhu 'anhu dimişlerdür ki ya'nî tâ'at ve 'afâf ve tevâzu' iderler dimekdür.

Zerî'a'l-mişyeti ya'nî vâsîtü'l-ḥaṭve idiler. Adımları şık atmazlar idi. Rıfḳ ve teşebbüt ile yürürlerdi. 'Acele ve mevc ile yere meşy itmezler idi. Bu cümleden bu mütelaḥḥış oldu ki *ḥayrû'l-umûri evsaṭuhâ*³² mûcibi üzere za'f ve fütür üzere meşy iderlerdi. Ve sekînet ve vaḳâra maḥall-i sür'at ile 'acele iderlerdi. Zührî dimiş: *Sür'atü'l-meşyi tüzhibu biḥâ mâ'e'l-vechi* dimişler ki murâdı şol sür'ate meşydür ki ḥıffet ile ola ki aña Türkîde yortmak dirler ammâ seyrek adım ile olan isrâ' maḥall-i vaḳâr olmaz zerî'ül-meşyden murâd oldur *izâ meşâ ke ennemâ yenḥaṭtu min şabebin*. Şabeb fetḥ-i bâ ile ḥudür

³² İşlerin en hayırlısı orta olanıdır.

ya'nî iniş *inḥidârun mine's-şabebi* ile *taḳlau'* *mine'l-arzi* müteḳâribâtur. Taḳlau' arzdan irtifâ'dur. Kezâlik *inḥidârun mine's-şabebi* şûretinde yoḳuşdan inişe nüzûl iden ḳademeyn yerden ref' ide ve meşye-i mevşûfe a'del-i meşiyâtdendür ve aşḫâb-ı 'azm u himmet ve erbâb-ı vaḳâr u şecâ'at meşyesidür.

[Bakışları]

Ve izâ iltefete iltefete cemî'an. Bir cânibe nazar ve iltifât itseler cümle beden-i şerîfleri ile dönüp iltifât iderler idi. Ne ân ki mübârek gerdenlerin burup yüzlerin çevireler. Hâl-i nazarda yemîn ü yesârda 'unḳ eylemek tayş ve ḥiffet ehlinde olur ve cemî' beden ile iḳbâl ü idbâr celâlet ü vaḳâr şâhibine sezâ-vârdur.

Hâfiẓa't-tarfî ya'nî mübârek gözleri ḳapağın ḳaldırıp bakmazlar idi. Ekşeriyâ cânib-i nişibe nazar iderler idi. Nitekim te'emmül ve tefekkürleri ziyâde olmağın ḥafz-ı taraf ile nigâh iderler idi. *Nazaruhu ile'l-arzi aṭvelü min nazarihi ile's-semâi.* Kemâl-i hayâ vü edeblerinden arza nazarları semâyâ nazarlarından aṭvel idi. *Cüllü nazarihi'l-mulâḫazatü.* Ekşer nazar ve mülâḫazaları 'âlî idi. Ya'nî gûşe-i çeşm ile nigâh iderler idi.

50

[Yürümesi]

Yesûḳu aşḫâbahu ya'nî aşḫâb-ı kirâmların ḳuddâmlarında yürirler idi ve *ḥallu zahri li'l-melâ'iketi*³³ dirler idi ve *yebdeu men laḳıye bi's-selâmi* mülâḳî olduklarına selâm ile mübâderet ve müsâbaḳat iderler idi. Hâzret-i 'Alî kerremallâhu vechehu ḥadîşinde böyle vârid olmuşdur.

[Göğsünün Yarılması]

Beyne ketifeyhi ḥâtemü'n-nübüvveti ḥâtem-i risâletde beyân olunur ve *hüve ḥâtemü'n-nebiyyîne ecvedün-nâsi şadren* ecved cüddan olmaḳ var ve şadri mücâvir-i ḳalb olmağla şadırdan ḳalb irâde olunup *ecvedü'n-nâsi ḳalben* ma'nâsına olur. Ya'nî cüdları ṭabî'î idi tekellûf ile degil idi. Cevdetden olmaḳ var. Bu taḳdîrce şadrları ecved idi ve aḫsen ve aṭyeb ve aḫherdür dimekdür. Zirâ gıll u gışşdan pâk ü münezzeh idi. *Keyfe lâ ve ḳad şeraḫallahu şadrahu ve refe'a bi-şerḫihi ḳadrehu* ve keyfiyyet-i şadrda rivâyât ihtilâf üzere olduğunıñ vechi

³³ Sırtımı meleklerle bırakın.

budur ki şerh-i şadr dört kerre vâki' olmuştur. Biri murzi'aları olan Halîme yanında iken biri dağı on yaşında biri dağı Hirâ tağında mağarada biri dağı mi'râcda olmuştur. Birinde Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm şakq-ı şadr idüp bir 'alaqa ya'nî uyuşuk kan çıkarup *hâzâ hazzu's-şeytâni minke*³⁴ diyüp altun legen içinde mâ'-i zemzem ile gâsl idüp ve birinde dağı iki melek qar ve buz ve mâ'-i bârid getürdiler ve hazreti kafâları üzerine yatırup mübârek batınlarını şakq itdiler ve biri taşt-ı zerrîn ile şu getürüp biri cevflerin gâsl itdi. Şoñra biri şadrların şakq itdi. Şoñra kalblerin şakq idüp birisi didi ki gill u hasedi çıkar. Pes 'alaqaya ya'nî uyuşmuş kana beñzer bir nesne çıkarup atdı. Şoñra didi ki kalbine re'fet ve rahmet idhâl eyle pes fiçda-i beyzâ hey'etinde bir nûrânî nesne idhâl eyledi. Şoñra bir derûr çıkarup üzerine şaçdı ve didi ki kalb vâ'idür ya'nî hâfızdur. Ne işitse ferâmûş eylemez iki beyninde gözleri vardur ve sen Muhammed resûlullâhsın. Mucaffî ve hâşirsın. Kalbûñ selim ve lisânuñ şâdık ve nefsûñ muţma'inne ve halkuñ kayyim ve fehîmisin didiler. Vücûh-ı âşer dağı mervîdür kütüb-i ehâdişde ve siyerde mestûrdur. Derûn-ı pâklerinde çün ol 'alaqa ihrâc olunmalı idi. Ne hoş halk olundu idi demek huţur iderse hikmeti tekmîl-i halk-ı insânîdür. Zîrâ eczâ'-i insâniyyeden şoñra emr-i Rabbânî ile ihrâc olunduğı Cenâb-ı Kibriyâ'dan habîb-i ekreme mezîd i'tinâ ve rezâ'il ve nekâyişden tenzîh ve tahtîrlerinde mübâlagadan nâşîdür. Ve li-hâzâ bu minnet-i 'azîme a'lâmî için *elem neşrah leke şadrek*³⁵ hitâbı vârid oldu.

[Konuşması]

Ve aşdakü'n-nâsi lehçeten ya'nî lisânları aşdakü elsine idi. Ya'nî mahâric-i hurûfla *'alâ mâ hiye 'aleyh* tekellüm iderler idi. Bir feşâhat ile ki bir ahad böyle edâya kâdir degil idi. Zîrâ halkuñ efşahı idiler ve kelâm cihetinden a'zebi ve edâ cihetinden esra'ı ve mantık cihetinden ahlâsı idiler. Hattâ kelâm-ı hoş-nizâmları mecâmi'-i kulûbî ahz iderler idi ve güftâr-ı şîrinleri gönül alıcı idi ve hadîş-i şahîhdür ki *ene efşahü'l-'Arab*³⁶ ve ehl-i cennet lügat-ı şerîfleri ile tekellüm itdikleri mervîdür. Hazret-i 'Ömer radıyallâhu 'anhu dimişler "Yâ resûlallâh ne hâldür ki aramızdan çıkmadıñız ve biz kâdir olmadığımız feşâhat ile

³⁴ Senden şeytanın hissesine düşen budur.

³⁵ Biz senin göğsünü yarıp genişletmedik (ferahlatmadık mı?) mi? İnşirah Suresi, 1. Ayet.

³⁶ Ben Arapların en güzel konuşanıyım.

tekellüm idersiz.” Buyurmuşlar ki “Lügat-i İsmâ’il mensî olmuş idi. Cembrâ’il ‘aleyhi’s-selâm baña ta’lîm eyledi.” Hazret-i ‘Alî kerremallâhu vechehu ol hazretüñ lisân-ı merkûm ile luğatları üzere tekellüm buyurdukların gördükde dimişler: “Yâ resûlallâh bir ana evlâdından ayru bir beldede büyüdün. Ne hâletdür ki ‘indiyye-i elsine üzerine tekellüm idersiz ki ekşerin fehm itmezüz.” buyurmuşlar. *İnnallâhe ‘azze ve celle eddebenî fe ahsene te’dîbi ve neş’etü fi benî Sa’d İbn Ebî Bekrin ve elyenehum ‘ariketen*³⁷ ya’nî şabî’at-i şerîfleri kemâl-i leyyin ve mülâyemet üzere idi. Pes öyle olsa kemâl-i selâset ve muţava’at ve luţf ve ülfet üzere idiler ve hilâf-ı tehevürden dūr idiler ve *ekremehum ‘aşîretuhu* ya’nî şöhet ve mu’âşeret cihetinden ekrem-i nâs idiler ve ba’zı nüshada ‘aşîreten vâkî’ olmuş cihet-i eb ü ümden ‘aşîretleri ekrem-i ‘aşâ’ir idi. İbn Merdeveyh rivâyet eylemiş ki hazret-i resûl şallallâhu ‘aleyhi ve sellem *le kad câeküm resûlün min enfüsiküm*³⁸ âyet-i kerîmesinde enfesiküm fetḥ-i fâ ile kıra’at itmişler ve dimişler ki *ene enfeseküm neseben ve şihren ve ḥaseben leyse fi âbâ’î min ledün âdeme sifâh küllühâ nikâhun*.³⁹ Ebû Nu’aym ve Taberânî Hazret-i ‘Â’îşe-i Şiddîka radıyallâhu ‘anhâdan rivâyet iderler ki hazret-i resûl şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşlar ki Cembrâ’il ‘aleyhi’s-selâm didi ki: *Kallebtü meşârîka’l-arzî ve megâribehâ fe lem era reculen efdale min Muhammedin şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ve lem era nebiyyen efdale min benî Hâşimin*.⁴⁰ Ba’zı ḥuffâz dimişler ki levâyiḥ-i şihhat bu metn-i şafahâtı üzere zâhirdür.

[Heybeti ve Görünüşü]

Ve men re’âhu bedâheten hâbehu ya’nî kim ol maḥbûbü’l-kulûbı ansuzın görse celâlet ve vakâr ve mehâbetleri galebe idüp heybet alur idi ve *men hâleṭahu mağrifeten eḥabbehu* ya’nî âşinâyâne muḥâlaṭa idenler maḥabbet iderler idi. Kemâl-i ḥüsn ü mu’âşeretleri ve mezîd-i te’ellüfleri olduğu ecilden *yeḳûlü nâ’ituhu lem era ḳablehu velâ*

³⁷ Beni Rabb’im terbiye etti ve edebimi ne güzel yaptı. Ben Sa’d bin Bekr kabilesinde yetiştim.

³⁸ Andolsun size, içinizden bir elçi gelmiştir. Tevbe Suresi, 128. Ayet.

³⁹ Soy, akrabalık, saygınlık bakımından ben sizin en kıymetlinizim. Âdem zamanından beri babalarımın da evlilik dışı ilişkisi yoktur. Hepsi nikâhlıdır.

⁴⁰ Yeryüzünün doğusunu ve batısını araştırdım; ama ne Hz. Muhammed’den daha iyi bir adam ne de Haşimoğullarından daha iyi bir aile gördüm.

ba'dehu ya'nî ol güzîde-i 'âlemiyânı vaşf ve na't iden dir ki: "Ne kâblehu ve ne ba'dehu mânendini gördüm." Berâ bin 'Âzib rağiyallahu 'anhudan mervîdür ki dimiş: *Mâ ra'eytu min zî limmetin fî hulletin hamrâ'e ahsene min Resûlillâhi şallallâhu 'aleyhi ve sellem.* Câbir bin Semüre rağiyallâhu 'anhu dimiş: *Ra'eytü resûlullâhi fî leyleti'l-bedri idhiyân ve 'aleyhi hulletün hamrâ'u fe ce'altü enzurü ileyhi ve ile'l-kameri fele-hüve ahsenü 'indi mine'l-kameri* ya'nî bir gice mâhtâbda ol âfitâb-ı 'âlemi hulle-i hamrâ ile gördüm. Gâh ol bedr-sîmâ-yı iştifâya ve gâh aya nigâh eyler idüm. Nebînüñ cemâl-i bâ-kemâlleri kamer-i münevverden enver ü ahsen görünürdi.

[7] Beyt:

- 1 Mâh-ı fûrûmânde ez-cemâl-i Muḥammed
Serv ne-rûyed be-i'tidâl-i Muḥammed
- 2 Çarḥ-ı felek-râ kemâl ü menzilet nîst
V'ez nazâr-ı kâdr-i bâ-kemâl-i Muḥammed
- 3 İn heme pîrâye-pest cennet-i firdevs
Tâ ki kabûl-i ḥüsn koned Bilâl-i Muḥammed
- 4 Âdem ü Nûḥ ü Ḥalîl ü Mûsâ vü 'Îsâ
Âmede mecmû'-ı der-ḍelâl-i Muḥammed
- 5 Şems ü kamer ü zemîn ḥaşr ne tâbed
Mâh ne-bâşed meger cemâl-i Muḥammed

[Peygamberlik Mührü]

Hatm-i risâlet-i ḥâtem-i risâlet şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥâzretlerinüñ zâhr-ı İslâm olan zâhr-ı aẓherlerindeki ḥâtem-i nübüvvet beyânı *ḥitâmuḥu misk*⁴¹ kabîlinden olmağın beyân-ı rivâyât-ı şîḫâḥ ile ifşâḥ olunur. Evvelâ hey'etinden rivâyât vardır. Cümlesinden 'alâ vechi't-taḥkîk ve't-tevfîk telḥîş ve telfîk olunan budur ki gögercin beyzası miqdârı laḥmdan bir bıd'a-i nâşire ya'nî satḥ-ı bedenden bâriz ve mürtefi' bir kıızıla mâ'il ḡudde-i laḥife idi ki üzerinde sigil şeklinde siyâḥ ḥâller olup şa'rât-ı müctemi'a altında görünmekle sebz ü siyâḥ olmağ daḥı rivâyet olunmuşdur. Pes levn-i bedenlerine nisbet ḥumrete

⁴¹ Onun sonu misktir. Mütaffifin Suresi, 26. Ayet.

mâ'il olup levn-i şa'ra inzimâmıyla miskî-reng ve sebz-fâm olması hülâsa-i kelimât-ı huffâz u muhaddisîn olup ketifeyn-i şerîfeynlerinüñ eyemünüñde yâ eyserlerinde veyâ beynehümâda olmasında dağı rivâyât vardır. Lâkin eşaḥḥ-ı rivâyet ketf-i eyserlerinüñ cânib-i a'lâsı katında olmağdur. Pes beyne'l-ketifeyn takrîbi olur nihâyeti ketf-i eysere akreb olmuş olur. Nitekim hizâ'-i kalb-i şerîflerinde olmağ rivâyeti anı te'yîd ider. Hâkim bin Hikem bin 'Utbe'den rivâyetdür ki Hağ Te'âlâ her nebî ki ba's eyledi. Yed-i yemînlerinde şâme-i nübüvvet var idi. İllâ bizim peygamberimiz faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinüñ mübârek ketf-i şerîfleri arasında idi. İhtilâf itmişler ki ol mühr-i nübüvvet üzere ḥaṭṭ-ı mektûb var mı idi? Kimi Muhammed resûlullâh yazılmışdı kimi *sir fe inneke manşûr*⁴² yazılmış idi kimi dâḥilinde *Allâhu vahdehu lâ şerike leh*⁴³ ve zâhirinde *teveccehe ḥaysü kunte fe inneke manşûr*⁴⁴ yazılmışdı dimişler ve bunların birisi şihḥata irmemişdür. Nitekim ḥâfızü'l-'aşr Şeyḥ İbn Hacer taşriḥ idüp taşḥiḥ ideni tevḥîm itmişdür ve Hâfız Heysemî dimişdür ki Muhammed resûlullâh yazılmışdur diye rivâyet iden ıḣba'-ı şerîflerinde olan ḥâtem ile müştebih olmağla böyle rivâyet olmuşdur ol mühr-i şerîf ḥâl-i vilâdetlerinde bile mi idi yâ soñra mı vağ' olmuşdur ihtilâf eylemişlerdür. Ḥadıḣ-i Bezzâz'da ve ğayrîde vağt-i vağ'ı ve keyfiyyet-i vağ'ı ve ta'yîn-i vağ'ı beyân olunmuşdur. Bu vechle ki râvî ider. Peyğamber ḥazretine didüm ki: "Yâ resûlallâh nice bildiñüz nebîsiz ve ne ile yakın geldi." Buyurdular ki: "İki melek geldi ve ben Baḥḥâ'-i Mekke'de idim. Biri birine didi ki baḥnını şakḳ eyle. Ol dağı yardı ve kalbümü çıkardı atdı. Pes derûn-ı şadrumı ve kalbümü ğasl eyledi. Andan biri didi ki *ḥayyâta baḥnehu* ya'nî baḥnını dik. Ol dağı diküp iki ketfüm arasına mühr urdı. Nitekim el-ân öyledür ve dönüp gitdiler. Ğûyâ ki ben bu emri mu'âyene ile gördüm." Ebî Nu'aym rivâyetinde böyledür ki ḥîn-i vilâdet-i bâsa'âdetlerinde bir melek bir beyâz kîse getürüp içinden bir ḥâtem çıkardı ve mübârek ketfleri arasında vağ' itdi. Bu rivâyet üzere 'ağîb-i vilâdetde olmağ görünür vallâhu Te'âlâ a'lem.

Der-beyân-ı Mu'cizât

⁴² Yürü, şüphesiz galipsin.

⁴³ Allah tektir ve onun ortağı yoktur.

⁴⁴ Nerede olursan ol, şüphesiz galipsin.

A'zâ'-i zâhire-i hazret-i risâlet-penâh 'aleyhi şalâvatullâh: Aşhâb-ı siyer dimişlerdir ki: "Fark-ı hümayûnlarından kadem-i meymûnlarına dek her 'uzv-ı mübârekleri nice mu'cizeden hâlî degildir."

Ammâ mu'cizât-ı gîsû-yı müşg-bûyları: Hâlid bin Velîd'ün rağiyallâhu 'anh bir tâkıyyesi var idi. Her gâh ki muhârebeye varsa ol tâkıyyeyi geyerdi. Ol gün ki leşker-i Şâm ile muhârebe itdi. Ol külâhı bulmayınca ziyâde maẖzûn oldu. Ba'de't-teftîş bulıcağ fevka'l-had münbasit oldu. Sebeb-i tefak্কuddan su'âl itdiler. Didiler ki: "Ol tâkıyyede müy-ı dil-cûy-ı fahr-ı cihân nihân idi." Ol zamânda ki re's-i şerîflerin tahlık buyurdılar ve mübârek saçların aşhâba tevzî' buyurduklarında nâşıye-i şerîflerinden bir kaç târ-ı izzet-âşâr dağı baña 'itâ buyurdılar ve ben anı tâkıyyede maẖfûz idüp tâc-ı sa'âdet idinmişümdür. Her ma'rekede ol külâh başumda idi. Zafer mukarrer idi.

Ammâ mu'cizât-ı rûy-ı mübârekleri Selmân-ı Fârîsî'den rağiyallâhu 'anhu mervîdür ki dimiş hazret-i risâlet-penâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem bir kerre bâzûma yapışup hem-râh itdiler ve ümmü'l-mü'minîn Hazret-i 'Â'îşe rağiyallâhu 'anhâ menziline iletdiler. Hazret-i 'Â'îşe tebessüm itdi. Hazret-i 'aleyhi's-selâm sebebinden su'âl itdikde didi ki: "Yâ resûlullâh mübârek izârınız dikmege igne hâzır bulmadım. Süheyle-i enşâriyyeden 'âriyet aldım. Ol igne elümden düşdi ve hâne târik oldu bulmadım. Şimdi ki sa'âdet ile geldiñüz mübârek cebîn-i mübînüñüzden bir şu'â'-ı sâti' iltimâ' itdi ki hâne rûşen olup ol nûr-ı pertevî ile sûzen-i güm-geştemi buldum.

[8] Beyt:

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

Ey nûr-ı dîde şem'-i ruĥet mihr ü mâh-râ

Zülfet şikeste revnağ-ı müşg-i siyâh-râ

Nûr-ı İlâh ez-meh-i rûy-ı tu lâmi'ast

Ber-dâr-ı burğa' ez-ruĥ u Be'nmâ İlâh-râ

Mu'cize-i rûy-ı mübârek: Birgün bir cemâ'at Enes bin Mâlik rağiyallâhu 'anhuñ ziyâretine vardılar. Öñlerine ta'âm getürdiler ve ol bir gizlü mendil içinde idi. Çün mihmânlar ta'âmdan fâriğ oldılar. Hazret-i Enes câriyelerine buyurdu âteş yakdılar ve ol mendili âteşe bıraktı. Bir lahzadan soñra âteşden süd gibi beyâz çıkardı ve bir ipligi

yanmamış idi. Mihmânlar ta'accüb idüp hikmetinden su'âl itdiler. Enes rağiyallâhu 'anh hazretleri buyurdılar ki: "Bu mendîl ile gâhî hazret-i risâlet-penâh mübârek yüzlerin silerlerdi. Her gâh kirlense vesahın bu tarîk ile izâle iderler idi."

Ammâ mu'cizât-ı 'ayn-ı münevverleri: Şihhata irişmişdür ki ol hazret nice quddâmlarından görürler ise hâlflerinden dahı öyle görürler idi. Nitekim 'Â'îşe-i Şiddîka rağiyallâhu 'anhâ hazretleri rivâyet iderler ki buyurmuşlar: *İnnî era fi'z-zulmeti kemâ era fi'd-đav'i ve innî era min hâlfî kemâ era min beyni yedeyye.*⁴⁵

Ammâ mu'cizât-ı gûş-ı hûşları: Mervîdür ki bîdârlıkları hâlinde nice işidirlerse hâbda dahı öylece işidirlerdi. Nitekim yevm-i Bedr'de Hazret-i 'Abbâs'dan yüz ukiyye altun fedâ istediler. 'Abbâs: "İzhâr-ı 'adem-i kudret idüp nereden getüreyim." didi. Hazret buyurdılar: "Ol zamân ki Ümmü'l-Fazl'a zer tapşırduñ virdüñ eger selâmetle gelürsem febihâ ve illâ evlâduma kısmet eylesesin." 'Abbâs didi ki: "Nice işitdün." Hazret buyurdılar: "Ağbereni Cebrâ'il aleyhi's-selâm."⁴⁶ Pes 'Abbâs İslâm'a geldi ve hem cümle cemâdât kelimâtını sa'âdet ile işidirlerdi ve hacet ve meder: "Es-selâmu 'aleyke yâ resûlallâh." dirler idi ve mesmû'-ı hazret olurdi.

Ammâ mu'cizât-ı dest-peyvesteleri: Dest-i mübârekleri her neye tokınsa hayr u bereket peydâ olurdi. Bedr ü Huneyn'de bir avuç türâbı vücûh-ı küffâra saçdıklarında cümlesinüñ çeşmine işâbet itdüğü gibi ve kefi pür-şereflerinde seng-i rîze tesbîh itdüğü gibi ve Ümm-i Ma'bed gûsfendini hâlb itdüğünde leben-i keşîr hâlb itdikleri gibi ve mess-i yed-i mü'eyyedleri berekâtı ile ta'âmlar bereket bulup miqdâr-ı kalîl cem'-i keşîre vefâ itdüğü gibi ve eşâbi'-i müteberrikeleri arasında cereyân-ı mâ gibi nitekim kütüb-i siyer-i nebîde tafşîl olunmuşdur. Kâtâde bin Milhân'uñ yüzine mübârek ellerin mesh itdiler. Yüzleri şöyle pür-nûr u ziyâ oldu ki mişâl-i 'aks-i mâh görünürdi.

Ammâ mu'cizât-ı zâhr-ı azherleri: Hâtem-i nübüvvet azher-i mu'cizât idi nitekim zikri sebkat eyledi.

⁴⁵ Hiç şüphesiz ki ben, ışıktâ gördüğüm gibi karanlıkta da görürüm ve muhakkak ki ben, ön tarafımdan gördüğüm gibi arka tarafımdan da görürüm.

⁴⁶ Cebrail bana haber verdi.

Ammâ mu'cizât-ı kadem-i pâkleri: Câbir Enşârî rağiyallâhu 'anhu eydür: "Menzilümde bir çâh var idi. Şuyı gâyetde şûr u nâ-hoş idi. Hâzrete şikâyet eyledim. Bir legen getürüp mübârek ayakların içinde yudılar ve fermânları ile ol şuyı kuyıya dökdüm. Eşer itdüğü sıhğata irmişdür." Ve dağı Câbir rağiyallâhu 'anhu hikâyet idüp eydür ki: "Kârzum var idi. Nahlistânunñ hâşılı düyûnuma vefâ itmedügin hâzrete 'arz itdüm. Nahlistânuma kadem-rence idüp hürmâ hürmenine mübârek ayakların vaz' itdiler. Andan oturup ğuramâ-yı Câbir gelsün diyü dâyinleri da'vet itdiler ve cümlesinüñ deynini ol maşşûlden vefâ itmez iken müstevfî edâ eyledi." Enes bin Mâlik rağiyallâhu 'anhu dimiş: "Hânemizde bir acı kuyı var idi. Lu'âb-ı dehân-ı müjde-dehânlarını ol çâha ilkâ itdiler. Şöyle şîrîn oldu ki Medîne'de bir öyle tatlı kuyı dağı yoğ idi." Ve Gülşûm bin el-Huşayn rağiyallâhu 'anhu ceng-i Uğud'da muhârebe iderken hulkûmlarına ok tokundu. Mübârek ağızları şuyın tokundurduılar 'ale'l-fevr sıhğat buldı." Ve Muhammed bin Tayy'unñ eli kaynar kazğan içine girüp yandı. Mübârek ağızları şuyı ile şifâ buldı ve bir eli kesilmiş kimesne huzûr-ı pür-nûrlarına getirildi. Yed-i maqtû'asını mağalline vaz' idüp mübârek ağızları şuyın tokundurup okıdılar fi'l-hâl eyü oldu ve ğârda Şiddîk-ı ekber kademine zahm-ı mâr irdikde elem virdikde mübârek ağızları şuyı ile şifâ buldı ve ğazve-i Hayber'de Hayder-i Kerrâr kerremallâhu vechehu hâzretlerinüñ remedleri rîk-ı fem-i mübârekleri ile şifâ buldı ve mufaşşalât-ı kütüb-i siyerde dağı çok mufaşşalât-ı mu'cizât yazılmışdur. Tekellüm itseler esnâ-yı şenâyâlarından bir nûr zâhir olurdu ki pertevinden hâne rûşen olurdu. 'Â'îşe-i Şiddîka rağiyallâhu 'anhâ eydür ki: "Bir gice ki nevbet benüm idi ve hücremde çerâğum yoğ idi. Kudûm-ı behcet-keremleri ile hücreyi teşrîf itdüklerinde hücrede çerâğ kalmadüğün izhâr itdüm." Buyurdılar ki: "Ey 'Â'îşe ister misin ki fetilesiz ve revğansız saña bir çerâğ uyaram." Didim ki: "Ne'am."⁴⁷ Tebessüm itdiler. Miyân-ı esnân-ı nûr-efşânlarından bir nûr-ı rahşende tâbân oldu ve ol kadar imtidâd buldı ki şu'â'ı ile ba'zı koyun yünü egirdiler ve ba'zı câme dikdiler. Tâ hâb zamânına dek fûrûğı bâkî idi ve çün Hasan ve Hüseyin rağiyallâhu 'anhumâ teşnelikten şikâyet iderlerdi. Zebân-ı mübâreklerin menba'-ı zülâl-i 'irfân olan dehânlarına virirlerdi. Teşnelikleri zâ'il olurdu. Sîrâb olurlardı ve Selmân rağiyallâhu 'anhu üç yüz hürmâ ağacı yemiş

⁴⁷ Evet.

virince kırk ukiyye tılâ virmege ki her ukiyye ol zamânda kırk dirhem idi. Kitâbete kesilmiş idi. Hâzret-i risâlet şalavâtullâhi ‘aleyhi ve selâmuhu Selmân’ı şâhibi olan Yehûdî’den iştirâ itdiler ve zıkr olan kadar naḥleyi yed-i mü’eyyedleri ile dıkdiler. Hemân bir naḥleyi Hâzret-i ‘Ömer raḍiyallâhu ‘anhu dıkdiler. Cümle ḥâzret dıkdügi naḥl ol yıl yemiş virdi. Ancak ‘Ömer raḍiyallâhu ‘anhu dıkdügi virmedi. Hâzret-i faḥr-i ‘âlem ‘aleyhi’s-selâm buyurdılar ki: *Mâ şe’nu ḥâzihi*.⁴⁸ ‘Ömer raḍiyallâhu ‘anh didi ki: *Ene ğarastuhâ yâ resûlallâh*.⁴⁹ Pes ḥâzret ol naḥleyi çıkarup girü dıkdiler bi-iênillâh hem ol yıl yemiş virdi ve emvâl-i ğanîmetden bir beyza-i murğ miqdârı tılâ getürdiler. Hâzret şallallâhu ‘aleyhi ve sellem mübârek zebânların eṭrâfına ṭolandurup vezn itdiler bî-kem ü kâst râst kırk ukiyye çekdi. Selmân-ı Fârîsi ol tılâ ile Bilâl’i rıkk-ı Yehûdî’den ḥalâş buyurdılar.

Tefâşîl-i mu‘cizât-ı bâhirelerine bu muḥtaşar kifâyet eylemez. Muṭavvelât-ı kütüb-i siyerde taşîr olunmuşdur. Numûne olmağ için bu maḥallde bu miqdâr üzere iktisâr olundu. *El-ḳalîl ü yedüllü ‘ale’l-keşîri ve’l-ḳatratü tünbiu ‘ani’l-ġadîri Allâhümme lâ tu’ahîznâ ‘ale’t-ṭakşîri fi’t-ta’bîri fe bâ’î’an ihâṭati nu’ûti ḥabîbike ḳaşîra*.⁵⁰ *“Felâ tahrimnâ ‘an şefâ’atihi yevme lâ yenfeu mu’înun velâ naşîr ve şalli ‘alâ seyyidînâ resûlike’l-beşîri’n-nezîr bedrü’d-dücâ şems-i duḥâ ve’s-sirâci’l-münîr ve nevvir ḳulûbenâ bi-envâri sünenihi’l-hâdiyyeti fi’z-zulümâti’d-deyâcir inneke ‘alâ mâ teşâ’u ḳadîr*.⁵¹

Temmet er-risâletü’ş-şerîfetü’n-nefîsetü’l-mevsûmetü bi’ş-şemâ’ili fi-evâ’il-i şehri’l-mevlûdi fi-şâmini’l-aḥâdi ve’l-aşarâti min tâsi’i’l-mi’âti ‘an hicreti ḥabîbi’l-ma’bûdi şallallâhu Te’âlâ ‘aleyhi ve ‘alâ

⁴⁸ Bunun durumu nedir?

⁴⁹ Yâ resûlallâh! Onu ben dıktim.

⁵⁰ “Az çoğa işaret eder. Bir damla, gölden haber verir. Allahım, ifadedeki ihmalden dolayı bizi cezalandırma. Çünkü kolum, sevgilinin sıfatlarının çevrenmesine yetmez.” S1 ve R nüshaları burada bitmiştir.

⁵¹ Onun şefaatten bizi mahrum bırakma. O gün ne yardımcı fayda verir ne de bir destek olan olur. Müjdecî ve ikaz edici efendimize senin elçine salat et. O karanlık gecenin dolunaydır, kuşluk güneşidir, aydınlatici kandildir. Ve zifiri karanlık gecelerde rehberlik eden sünnetlerin nurlarıyla kalbimizi aydınlat. Şüphesiz, Allah her şeye kadirdir.

*âlihi ve şahbihi mâ vecebe’r-rükû‘ ve’s-sücûd.*⁵² *Ve kad temmet hâzihi’l-hilyetü’s-şerîfetü bi-ğamdillâhi ve ‘avnihi ve ħüsni tevfiķihi ve’s-şalatü ve’s-selâmu ‘ale’n-nebiyyi ve âlihi ‘alâ yedi’l-‘abdi’z-za‘îfi’n-naĥîfi’l-müznibi’r-râcî rahmetehu Yûsuf bin Ahmed ğafarallâhu lehu ve livâlidayhi ve zâlîke fi-muĥarremi’l-ĥarâmi senete erbâ‘ate ‘aşere ve mi’etin ve elf.*⁵³

Sonuç

Şeyhülislam Hoca Sa‘deddîn Efendi (1537-1599) tarihî ve edebî bazı eserlerin tercümesini yapacak kadar Arapça ve Farsçaya vakıf, nazma ve nesre hakim âlim bir şahsiyettir. Her ne kadar kaynaklarda ona ait bir hilyeden çoğu kez bahsedilmiyorsa da söz konusu eserin iki nüshasının baş kısmındaki bilgiler, eserin sahibinin Şeyhülislam Hoca Sa‘deddîn Efendi olduğunu göstermektedir. Eserin giriş bölümünü oluşturan Hz. Muhammed’e övgü ile sebep-i telif bölümleri; eserin esasını oluşturan Hz. Peygamber’in hilyesinin bütün ayrıntısıyla verildiği bölüm ve duayı içeren sonuç bölümüyle *Hilye-i Celiyye ve Şemâ’il-i ‘Aliyye* tam bir hilye özelliği taşımaktadır. Bu yönüyle eser, mensur hilyelerin başarılı bir örneği durumundadır. Ayrıca *Hilye-i Celiyye ve Şemâ’il-i ‘Aliyye* ile Hoca Sa‘deddîn Efendi’nin küçük oğlu Mehmed Es‘ad Efendi’nin *Gülistân-ı Şemâ’il* adlı manzum Hz. Peygamber hilyesi arasındaki dikkat çekici bazı benzerlikler, Şeyhülislam Hoca Sa‘deddîn Efendi’nin hilyesinin Mehmed Es‘ad Efendi’ye hilye yazma konusunda ilham kaynağı olduğunu göstermektedir. Gerek yukarıda sıralanan sebeplerden dolayı gerekse mensur hilye türünün ilk ve güzel örneklerinden biri olması sebebiyle *Hilye-i Celiyye ve Şemâ’il-i ‘Aliyye*, Şeyhülislam Hoca Sa‘deddîn Efendi’nin önemli edebî eserlerinden biri olarak kabul edilmelidir.

⁵² “Asil ve kıymetli şema’ille vasıflanan risale, 988 yılının rebü’l-evvel ayının başlarında tamamlandı. Yüce Allah, rüku ve secde olduğu sürece ona, evlad u iyaline, ashabına selametlik versin.” M nüshası burada bitmiştir.

⁵³ “Allah’a şükürler olsun ki onun yardımıyla ve başarıyla bu şerefli hilye tamamlandı. Salat ve selam Hz. Peygamber’in ve onun evlad u iyalinin üzerine olsun. Güçsüz ve günahkâr olan, Allah’ın rahmetini uman Yusuf bin Ahmed’i, onun anne ve babasını Allah affetsin. 1114 Muharrem.” Bu kısım sadece S2 nüshasında bulunmaktadır. Eserin sonundaki kayıttan anlaşıldığına göre bu nüsha, 1114/1702’de Yûsuf bin Ahmed tarafından istinsah edilmiştir.

Konuyla ilgili bazı çalışmalarda eserin adının *Hilye-i Celîle ve Şemâ'il-i 'Aliyye* olarak geçmesi yanlıştır. İki nüshasının baş kısmında eserin adının açıkça *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* olarak kaydedildiği görülmektedir. Ayrıca celiyye ve 'aliyye kelimelerinin bir arada kullanımı seci açısından daha uygundur. Bu nedenle eserin adı *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* olarak anılmalıdır.

Eser, şekil ve muhteva açısından baştan sona manzum hilyelerle aynı özellikleri taşımaktadır. Manzum hilyelerin en güzel ve olgun örnekleri de genellikle ana hatlarıyla Hz. Peygamber'e övgü, sebab-i telif, Hz. Peygamber'in hilyesi ve dua bölümlerinden oluştuğu gibi *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye* de bu bölümlerden oluşmaktadır. Hem manzum hilyelerde hem de elinizdeki mensur hilyede önce Hz. Peygamber'in hilyesi ile ilgili rivayetler verilmiş daha sonra bu rivayetler üzerine açıklamalar yapılmıştır. Eserde Hz. Peygamber'in mucizelerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmesi onu diğer hilyelerden ayıran bir özelliktir.

Muhakkak ki bütün mensur hilyelerin metinlerinin ortaya konulmasıyla çok daha kapsamlı karşılaştırmalar yapılacaktır. Mensur hilyelerin güzel bir örneği olan *Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye*'nin bu konuda çalışma yapacaklara yol gösterici olacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

- Daş, Abdurrahman (2003). Hoca Saadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.14, s. 165-207.
- Erdoğan, Mehtap (2013). *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gözütok Tamdoğan, Zehra (2016). Türk-İslam Edebiyatında Hilye ve Halîl B. Ali el-Kırımı'nin Mensur Hilye-i Nebevî'si. *İstem*, S. 28, s. 389-413.
- Lokman bin Hüseyin El-Urmevî, *Kıyâfetü'l-İnsâniyye Fî Şemâ'ili'l-Osmâniyye*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih No: 1216.
- Uğur, Ahmet vd. (1997). *Kitâbü't-Târîh-i Kühnü'l-Ahbâr Gelibolulu Mustafa 'Âlî Efendi*, I. Cilt, I. Kısım. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.